

BAKALÁŘSKÁ DIPLOMOVÁ PRÁCE
Bachelorscriptie

**Het gebruik van voorzetsels met bewegingswerkwoorden in
het Nederlands en in het Duits**

**The usage of prepositions with verbs of movement in Dutch
and in German**

Student:

Martin Konvička

Vedoucí práce:

PhDr. Rudolf Uvíra, CSc.

PhDr. Eva Brázdová Toufarová

Prohlašuji, že jsem svou bakalářskou práci vypracoval samostatně a veškerou použitou literaturu, kterou jsem k práci použil, jsem uvedl v seznamu.

V Olomouci dne 13. května 2010:

Martin Konvička

Inhoudsopgave

1 Inleiding	4
2 Karakterisering van bewegingswerkwoorden	6
2.1 Eigenschappen van de beweging	9
2.2 Fases van de beweging	13
2.3 Andere indelingen	15
3 Valentie, rectie, object, bijwoordelijke bepaling	18
3.1 Valentie	18
3.2 Rectie	22
3.3 Object	24
3.4 Bijwoordelijke bepaling	25
3.5 Andere opmerkingen	26
4 Voorzetsels bij bewegingswerkwoorden	28
4.1 Functie van voorzetsels	28
4.2 De beginfase	30
4.3 De middenfase	31
4.4 De eindfase	33
4.5 Analyse van sommige voorzetsels	34
4.5.1 Op/auf	35
4.5.2 Over/über	36
4.5.3 Langs/längs	39
4.5.4 Door/durch	41
4.5.5 Met/mit	43
4.5.6 Om/um	45
4.5.7 Onder/unter	47
5 Conclusie	50
6 Resumés	53
6.1 Resumé in het Nederlands	53
6.2 Resumé in het Engels	54
6.3 Resumé in het Tsjechisch	55
7 Informatiebronnen	56
7.1 Bibliografie	56
7.2 Internetadressen	57
8 Anotace	58

1 Inleiding

De volgende pagina's van deze bachelorscriptie zijn als een poging bedoeld de problematiek van de beweging een beetje nader te kunnen bekijken. Beweging aan zich is een natuurlijk en onafwijsbaar deel van het leven en heeft ook zijn overeenkomstige plaats en functie in elke taal. Het probleem van de beweging weerspiegelt zich niet alleen in de werkwoorden waarop deze scriptie primair gericht is maar ook bij verschillende zelfstandige naamwoorden, bijvoeglijke naamwoorden enzovoorts.

In deze scriptie wordt een beschrijving van de problematiek van de bewegingswerkwoorden aangeboden. Hiermee wordt de functie en de rol van verschillende preposities gefocuseerd. Er worden altijd op de eerste plaats de Nederlandse voorzetsels genoemd en erbij worden de Duitse varianten ervan getrokken.

Het begrip bewegingswerkwoorden (of Vortbewegungsverben in het Duits) beschrijft hier een groep van werkwoorden die beweging in allerlei situaties in een taal kunnen uitdrukken.

De bewegingswerkwoorden worden enerzijds algemeen behandeld en anderzijds worden ze in een aantal gekozen situaties bestudeerd. Er wordt met de algemene eigenschappen van dit soort werkwoorden rekening gehouden maar er worden ook verschillende aspecten van de problematiek van bewegingswerkwoorden direct aan de betrokken werkwoorden voorgesteld.

Een andere vraag die in deze scriptie zal gesteld worden, zijn de voorzetsels die met gegeven bewegingswerkwoorden verbonden zijn. Hier gaat het over de concurrentie tussen sommige preposities en over de concurrentie tussen verbale frases met een prepositie en geprefigeerde werkwoorden.

Het Nederlands en het Duits zijn voor zo'n vergelijking goed geschikt want deze twee talen zijn redelijk nauw verwant en toch hebben ze genoeg divergerende elementen zodat de vergelijking interessant zou zijn. Het belangrijkste feit is dan beslist de afwezigheid van een uitgebreid casussysteem in het Nederlands en anderzijds een relatief sterk flecterende karakter van het Duits. Deze divergentie heeft niet alleen de grammaticale zijde van de talen getroffen maar ook de semantiek wordt anders begrepen. De betekenis van een aantal woorden is veranderd maar de woordenschat van de beide talen is vaak ten minste formeel overeenkomstig. Dat alles dient als een goede reden voor een boeiende en nuttige vergelijking die sommige overeenkomsten en

verschillen tussen beide talen kan laten zien wat voor verder onderzoek kan gebruikt worden.

De voorbeeldzinnen worden zo gekozen dat ze de onderzochte situatie goed kunnen illustreren. Zinnen die met een sterretje (*) worden aangeduid, worden als uitgesloten begrepen. Voor zinnen die sterk gemarkeerd zijn of alleen in zeer beperkte situatie gebruikt kunnen worden, wordt gebruik van een vraagteken (?) gemaakt.

Ten slotte is het noodzakelijk nog een keer te beklemtonen dat deze scriptie is niet bedoeld om een uitgebreide analyse van de problematiek van beweging te geven. Het doel van de scriptie zou zijn een inleiding in de genoemde problematiek te kunnen aanbieden. Erbij zou ook de basissemantiek van de enkele preposities in beide talen verklaard worden in samenhang met hun functies. Een belangrijke rol zou erbij ook de samenwerking van de voorzetsels en de bewegingswerkwoorden en het betrokken onderwerp spelen. Als dat lukt, zal de lezer na het doorlezen van deze scriptie een betere oriëntatie in de gepresenteerde problematiek hebben. Dit werkstuk kan dus ook als een basis voor een meer diepgaande analyse van een gekozen vraag in de toekomst dienen.

2 Karakterisering van bewegingswerkwoorden

In dit hoofdstuk wordt als het kernthema de beschrijving van de categorie van bewegingswerkwoorden (of voortbewegingswerkwoorden) behandeld. De vraag is dus, wat zijn voortbewegingswerkwoorden en hoe ze te karakteriseren zijn en van de andere werkwoordsoorten te onderscheiden?

Over het algemeen wordt als bewegingswerkwoord zulk werkwoord aangeduid dat een graduele verandering van plaats van een object beschrijft (Tschander 2003: 26). Deze groep van werkwoorden is blijkbaar redelijk groot en is er dus mogelijk en ook noodzakelijk deze werkwoorden nog preciezer te beschrijven. Er bestaan verschillende mogelijkheden van beperking. Als zich bij de beweging het object als geheel beweegt, is het mogelijk de groep als voortbewegingswerkwoorden te benoemen en van de anderen te onderscheiden. In de tekst wordt het begrip “bewegingswerkwoord” als een overkoepelend begrip begrepen en “voortbewegingswerkwoord” wordt als onderbegrip, d.w.z. een preciezer gedefinieerde naam voor een special soort werkwoorden die een beweging uitdrukken. Het hoofdkenmerk van de voortbewegingswerkwoorden is het volgende – het hele object beweegt zich waarbij bij gewone bewegingswerkwoorden is ook het bewegen van een deel van het object mogelijk.

Als beweging kunnen ook sommige veranderingen van het object beschouwd worden. In dit geval wordt de beweging van een deel van dit object in relatie tot het geheel beschouwd. Op deze manier kan bijvoorbeeld beweging van lichaamsdelen worden beschreven. Nog een andere soort van verandering die als beweging te classificeren valt, is volgens Tschander (2003: 26) de beweging van een propeller (interne rotatie genoemd). Bij dit soort beweging verandert de positie van elk blad over het algemeen maar de afstand tussen de bladen blijft altijd dezelfde. Tot zo ver blijkt het dat beweging als een verandering kan worden beschouwd maar het is niet zo. Niet alle types van verandering zijn tegelijkertijd ook bewegingen. Als een voorbeeld ervan kan het proces van groeien dienen. Een object dat groeit, verandert maar zijn positie blijft dezelfde.

In de laatste alinea werd beschreven dat sommige objectveranderingen met beweging gelijk gemaakt kunnen worden en daarom dus ook de werkwoorden die deze ontwikkeling beschrijven, kunnen als bewegingswerkwoorden genoemd. Tschander

(2003: 26) onderscheidt hier bovendien twee soorten van beweging. Ten eerste de interne en ten tweede externe beweging. Op de eerste plaats wordt met het karakteriseren van de externe beweging begonnen. Hier beweegt zich het object als geheel langs een weg. Het resultaat ervan is een plaatsverandering. Als tegenovergestelde wordt de interne beweging begrepen. Het object beweegt zich niet waarbij de beweging alleen delen van het object uitvoeren. Het object als geheel maakt dus geen plaatsverandering mee. Bij de externe beweging is het begrip van “trajectorie” van belang. Trajectorie is de weg die een object gebruikt om zijn doelplaats te bereiken. Tschander (2003: 26) maakt gebruik van een voorbeeld van een trein (het object) die door een aantal van stations moet doorrijden. Alle stations vormen dan een lijn die het verloop van de beweging markeert – de trajectorie dus.

Het idee van “trajectorie” rekt met één punt dat zich beweegt en laat daarna zijn “baan” door de trajectorie representeren. In de buitentalige werkelijkheid bestaan daarentegen ook objecten die zich niet alleen als één punt bewegen maar als een aantal punten. Elk van deze punten heeft dan zijn eigen trajectorie en die is een beetje afwijkend van die van de andere punten. Zo’n bundel van punten representeert bijvoorbeeld levende wezens. Volgens Habel (1999, cit. in Tschander 2003: 26) is dan dit aantal van trajectoriën weer als één complexe eenheid te bevatten. Hij gebruikt ook voor dit soort beweging ook een speciale naam – een gecombineerde beweging. Deze gecombineerde beweging vormt dan een subcategorie van de externe beweging die al vroeger werd beschreven.

Om te laten zien wat alles met behulp van de bewegingswerkwoorden uit te drukken is, geeft Talmy (1985) vijf kenmerken die een bewegingsgebeurtenis kunnen karakteriseren. Volgens Talmy is voor het beschrijven van een beweging noodzakelijk dat er een object is (*figure*) dat zich in relatie tot een ander object (*ground*) beweegt. Een ander aspect dat door middel van de taal kan uitgedrukt worden, is de beweging zelf (*motion*) en de trajectorie (*path*). Het laatste, vijfde kenmerk is de wijze (*manner*) waarop wordt de beweging uitgevoerd.

[De man]_{FIGURE} [gaat]_{MOTION} [snel]_{MANNER} [naar de bioscoop]_{GROUND, PATH}. /
[Der Mann]_{FIGURE} [geht]_{MOTION} [schnell]_{MANNER} [ins Kino]_{GROUND, PATH}.

Met dit voorbeeld wordt laten zien hoe deze vijf semantische basisaspecten van beweging in een gewone zin gebruikt worden. Als *figure* functioneert hier “de man/der

Mann” – het object dat zich beweegt. De rol van *ground* wordt hier gerepresenteerd door “de bioscoop/das Kino” – het object beweegt zich in relatie tot dit object. Hij beweegt zich in de richting van dit object van een oorspronkelijke plaats die in de zin niet uitgedrukt wordt. *Motion* is het bewegingswerkwoord “gaan/gehen”. De manier waarop deze beweging gebeurt, “snel/schnell” dus, staat voor het aspect van *manner*. De trajectorie van die gegeven beweging is niet expliciet uitgedrukt in deze zin, maar het is niet uitgesloten zo’n gegeven toe te voegen. Hier wordt de trajectorie of *path* impliciet uitgedrukt met behulp van het eindpunt van de beweging “de bioscoop/das Kino” en het niet direct aanwezige beginpunt.

Het is vaak zo dat niet alle boven genoemde aspecten expliciet uitgedrukt worden. Het minimum is dan *figure* en *motion*.

[De man]_{FIGURE} [gaat]_{MOTION}. /

[Der Mann]_{FIGURE} [geht]_{MOTION}.

Hier wordt alleen *figure* en *motion* uitgedrukt en andere aspecten moeten impliciet toegevoegd worden. *Ground* en *path* zijn eigenlijk vanzelfsprekend want altijd moet de beweging ergens beginnen en ergens ook eindigen en daardoor ontstaat een trajectorie. *Manner* hoeft niet nadrukkelijk uitgedrukt te worden omdat de werkwoorden zelf vaak aanduiden wat voor soort beweging bedoeld wordt. In deze zin, bij “gaan/gehen” is zonder een bepaling hoogstwaarschijnlijk een neutrale, niet te snelle en niet te langzame beweging bedoelt, een typische situatie dus.

Een bijzonder geval zijn de imperatieve zinnen. In zulke zinnen is dan alleen *motion*, de handeling te vinden.

[Ga]!_{MOTION} /

[Gehe]!_{MOTION}

Hier wordt ook *figure*, het object dat een beweging zal uitvoeren, niet expliciet uitgedrukt, maar het is makkelijk uit de context te halen wie of wat ermee bedoeld is.

2.1 Eigenschappen van de beweging

In het vorige hoofdstuk was er sprake van het karakter van bewegingswerkwoorden in het algemeen. Het is noodzakelijk dat het begrip van “beweging” ook niet buiten beschouwing gelaten wordt omdat het centraal staat als er sprake van de bewegingswerkwoorden is. In deze scriptie is een “indeling” van de bewegingswerkwoorden van belang want sommige werkwoorden zijn niet in staat om alle fases van de beweging uit te drukken. Een ander belangrijk kenmerk is, waarover of waarop de beweging gebeurt, d.w.z. of er een verschil ontstaat als het men over vliegen, varen of gaan heeft.

De bewegingswerkwoorden in deze scriptie worden in drie hoofdstadia beschreven – het begin van de beweging (beginfase), het verloop van de handeling (middenfase) en ten laatste het einde van de beweging (eindfase). Er wordt de vraag gesteld of het met een gegeven werkwoord mogelijk is elke van die drie fases uit te drukken of is het alleen voor één beperkt stadium van de beweging geschikt.

Een ander kenmerk waarop de blik geworpen wordt is zoals vroeger al aangeduid werd, de vraag of sommige unieke eigenschappen uitsluitend met sommige types van beweging verbonden zijn. Met de “types” wordt hier bedoeld of de beweging gebeurt op aarde, water of in de lucht (zie boven). Dit betreft bijvoorbeeld de werkwoorden rijden/reiten, zwemmen/schwimmen en vliegen/fliegen.

Bij de definitie van de bewegingswerkwoorden werd gezegd dat een bewegingswerkwoord zulk werkwoord is dat een graduele verandering van plaats beschrijft. Hier is het woord “gradueel” van belang. De handeling gebeurt in tijd en de tijd speelt dus een wezenlijke rol bij de handeling. Het werkwoord kan dus door middel van een bijwoordelijke bepaling van tijd nader gespecificeerd worden.

Hij ging *traag* uit het huis. / Er ging *langsam* aus dem Haus. /

*Hij ziet haar *langzamerhand*. / *Er sieht sie *langsam*.

Dit voorbeeld maakt het duidelijk dat de rol van de tijd niet altijd belangrijk is. Als voorbeeld dient hier het werkwoord zien/sehen dat tot de groep van waarnemingswerkwoorden behoort waar zo’n specificatie door een bijwoordelijke bepaling van tijd uitgesloten is.

Eng verbonden met het aspect van tijd bij de bewegingswerkwoorden is de snelheid. Er is dus bij zulke werkwoorden een relevante en een mogelijke vraag, hoe snel de beweging gebeurt. Sommige werkwoorden zijn onafscheidbaar verbonden met een gespecificeerde soort van beweging. Dit gebeurt zonder een bijwoordelijke bepaling te moeten toevoegen. Snelheid is dikwijls een kenmerk dat geïmpliceerd kan worden, ook de richting is vaak inherent. Anderzijds zijn er ook werkwoorden die geen zulke verbondenheid aanwijzen en kunnen dus als neutraal beschouwd worden. In (a) wordt een voorbeeld van een relatief neutraal werkwoord gegeven. In (b) wordt bewezen dat sommige werkwoorden niet met sommige bijwoordelijke bepalingen gecombineerd mogen worden.

a) zonder een inherente eigenschap

zich bewegen/sich bewegen

zich snel (langzaam) bewegen/sich schnell (langsam) bewegen

b) met een inherente eigenschap

i) richting

stijgen/steigen

?stijgen naar beneden/?steigen nach unter

ii) snelheid

rennen/rennen

?na het eten rustig rennen/?nach dem Essen ruhig rennen

Tot nu toe was er sprake van de beweging in verband met het werkwoord, het gezegde dus, en de bewegingseigenschappen die ermee verbonden zijn. In sommige gevallen impliceert de eigenschappen van de beweging niet het werkwoord maar het zelfstandig naamwoord, het subject. Uit semantische redenen kunnen soms alleen werkwoorden van een gegeven type gebruikt worden. Bij deze subjecten is een gespecificeerde soort van beweging geïmpliceerd en dus is een werkwoord dat een ander soort uitdrukt uitgesloten. Als zij toch met elkaar gecombineerd wordt, is deze combinatie sterk gemarkeerd en mag alleen in speciale situaties gebruikt worden. Deze connotaties kunnen van verschillende aarde zijn – zij kunnen het type van beweging aanduiden, d.w.z. het terrein waarop de beweging gebeurt (a) maar ze kunnen evenzo goed met de eigenschappen van de beweging inherent verbonden zijn, bijvoorbeeld met de snelheid (b).

- a) de trein rijdt uit het station/der Zug fährt aus dem Bahnhof
- *?de trein vliegt uit het station/*?der Zug fliegt aus dem Bahnhof
- b) een huisjesslak kruipt goed/die Schnecke kriecht gut
- *?een huisjesslak vliegt goed/*?die Schnecke fliegt gut

In het vorige hoofdstuk werd de term van trajectorie aangestipt. Het is een belangrijk feit dat de beweging verschillende richtingen uitdrukken kan, d.w.z. dat er werkwoorden zijn die naar een speciale richting verwijzen. De richting wordt met de bovengenoemde trajectorie geassocieerd. Natuurlijk zijn niet alle bestaande werkwoorden automatisch met een richting verbonden en er is een aantal die neutraal optreden wat hun richting betreft. Omdat mensen in een driedimensionaal ruimte leven, beschikt ook hun taal over een vermogen van uitdrukken om deze werkelijkheid weerspiegelen te kunnen. Een werkwoord kan een beweging naar voren (a), achter (b), links (c) en rechts (d) uitdrukken en mogelijk zijn ook werkwoorden die naar boven (e) of naar beneden (f) verwijzen. De richting kan al inherent in de semantiek van het werkwoord zitten (i) maar het kan ook door middel van enkele prefixen (ii) uitgedrukt worden. En andere mogelijkheid is een bijwoordelijke bepaling van richting die de richting (iii) van de beweging specificeren kan.

Deze eenvoudige richtingen kunnen met elkaar gecombineerd worden om een complexe beweging te beschrijven. Een voorbeeld ervoor is de beweging van het oplopen van trappen – men gaat eerst omhoog en daarna gaat men horizontaal door , d.w.z. eerst wordt de voorbeeldzin (e) gebruikt en daarna de voorbeeldzin (a).

- a) naar voren: voorwaarts rijden / vorwärtsfahren
- b) naar achter: achteruitrijden / zurückfahren
- c) naar links: naar links buigen / nach links abbiegen
- d) naar rechts: naar rechts buigen / nach rechts abbiegen
- e) naar boven: stijgen / steigen
- f) naar beneden: vallen / fallen

- i) vallen / fallen
- ii) achteruitrijden / zurückfahren

iii) naar rechts rijden / nach rechts fahren

Tot nu toe stond in het midden van deze beschrijving de beweging aan zich, dus de beweging zelf, maar de bewegingswerkwoorden kunnen ook vaak als een soort basis voor andere activiteiten gebruikt worden. Het object dat zich beweegt concentreert zich op iets anders dan het bewegen en de andere activiteit kan voorrang krijgen of van dezelfde waarde als de beweging zijn. Deze situaties kunnen op verschillende manieren uitgedrukt worden. Ten eerste is het door een pure nevenschikking van twee werkwoorden (a) mogelijk. Ten tweede door morfologische middels zoals tegenwoordig deelwoord (participium praesentis) (b) en ten derde met behulp van een speciale infinitieve constructie die alleen in het Nederlands gangbaar is (c).

a) Hij gaat en fotografeert. / Er geht und fotografiert.

b) Zwemmend zong hij. / Schwimmend sang er.

c) Ik zit thuis te huilen. / *Ich sitze zu Hause zu weinen.

(= Ich sitze zu Hause und weine.)

Een van de vragen bij een situatie waarbij twee handelingen tegelijkertijd doorgaan, is hoe de ene handeling, in dit geval een beweging, gerealiseerd kan worden, d.w.z. hoe snel of hoe langzaam het gebeurt. De boven opgenoemde situaties gaan uit een gemiddelde snelheid van de beweging uit, dus de beweging is in geen geval gemarkeerd. De situatie verandert wanneer de basishandeling, de beweging, boven of onder de denkbeeldige lijn van middelmatigheid staat. Acceleratie en resulterende hogere snelheid verslechteren de mogelijkheid om de tweede handeling door te voeren. Als tegenstelling tot deze situatie is het ook mogelijk om de basishandeling te onderdrukken en als resultaat ervan wordt voorrang gegeven aan de tweede activiteit. Hier biedt zich als een voorbeeld de situatie op een tentoonstelling van schilderijen waarbij zich de mensen bewegen maar in het centrum staat het bekijken van de schilderijen. Hier volgt een vergelijking van de drie besproken varianten.

Hij gaat en fotografeert. Hij rent en fotografeert. Hij wandelt en fotografeert. /

Er geht und fotografiert. Er rennt und fotografiert. Er bummelt und fotografiert.

Dit geldt niet algemeen maar een verband tussen de realisatiewijze van de basishandeling en de tweede handeling is goed te zien.

Interessant is ook dat enkele soorten van beweging überhaupt niet in de taal gereflecteerd worden want ze ook meestal niet waargenomen worden. Er mee worden de interne bewegingen bij een handeling bedoeld, d.w.z. er wordt waargenomen dat zich een mens beweegt maar niet meer dat in deze mens bijvoorbeeld het bloed circuleert, hoe zich de spieren bewegen enzovoorts. Hetzelfde geldt natuurlijk ook voor niet levende objecten zoals een auto waarin zich de enkele onderdelen ook bewegen.

2.2 Fases van de beweging

Zoals al eerder aangeduid werd, is er bij de bewegingswerkwoorden sprake van het mogelijke uitdrukken van drie fases van de beweging. Op een lijn tussen twee punten, A en B, kunnen deze drie fases goed geïllustreerd worden. De punten A en B stellen het beginpunt, respectievelijk het eindpunt, voor. Op de lijn die hier de trajectorie van het object representeert zitten bovendien nog twee andere punten. Deze punten zijn slechts heel vaag te lokaliseren en ze vormen de twee grenspunten (C en D) van de middenfase van de beweging, waarvan wordt er sprake verder in dit hoofdstuk.

De eerste fase of de beginfase tussen A en C is gefocusseerd op het begin van de beweging. In deze fase wordt door het bewegingswerkwoord beschreven hoe, op welke manier het object van stilstand tot beweging wordt gebracht. Bij werkwoorden die op een fase gefocusseerd zijn is vanzelfsprekend verwacht een implicatie tenminste van een andere fases, d.w.z. dat hoewel deze geïmpliceerde fase niet direct uitgedrukt is, is ze noodzakelijk voor de gefocusseerde fase. De beginfase duidt ook aan, wat soort beweging bedoeld wordt. De drie basistypes ervan zijn de volgende: ten eerste beweging op aarde, ten tweede beweging in het water en ten derde beweging in de lucht. De bepaling ervan is doorslaggevend voor de andere fases omdat er altijd homogeniteit moet behouden worden wat dit betreft, d.w.z. dat als iets in het kader van één beweging bijvoorbeeld te “zwemmen” begint, is het niet mogelijk om te “landen”

op het eind. Dat verzekert dat er een logische samenhang in de bewegingsuitdrukking bestaat.

Tussen de punten C en D is de zogenaamde middenfase of de tweede fase waar het eigenlijke verloop van de handeling, van de beweging gebeurt. De focus ligt hier op de aard van de beweging zelf, d.w.z. dat hier buiten beschouwing staat hoe het object zijn beweging begonnen heeft en hoe dit bewegen in de toekomst beëindigd wordt. De beginfase van de beweging wordt hier automatisch geïmpliceerd omdat de beweging op een bepaald moment enigerwijze beginnen moest. Daarentegen is een situatie wel voorstelbaar waarbij een beweging oneindig lang kan duren, bijvoorbeeld bij een hypothetisch perpetuum mobile of iets dergelijks. Deze middenfase is cruciaal voor de bepaling wat voor beweging er doorgaat, waarbij wordt bedoeld of zich om aarde-, water- of luchtbeweging gaat. Beslist wordt deze bepaling al in de beginfase uitgedrukt maar ten eerste zoals het al eerder in dit hoofdstuk, te zien was, is het niet noodzakelijk het begin aan te tonen. Ten tweede duurt de middenfase meestal ook het langst want ze beschrijft het eigenlijke verloop van de beweging. Als een werkwoord dat op deze fase gefocusseerd is, beweging zoals “zwemmen” wordt uitgedrukt, is het een logische verwachting dat ook in de vorige en de volgende fase hetzelfde soort beweging uitgedrukt wordt.

Op de bovengenoemde illustratie is tussen de punten D en B de derde fase of ook de eindfase te bemerken. Deze fase drukt het beëindigen van een beweging uit en de blik is daarom op het brengen tot stilstand geworpen. Impliciet staan hier de twee vorige fases uitgedrukt, de beginfase en de middenfase. Zoals bij de eerste fase en middenfase moet ook hier de samenhang tussen de aard van beweging in elke fase behouden worden.

Hier ontstaat de vraag welke fases geïmpliceerd zijn bij een gegeven expliciet uitgedrukt fase. Welke fases zijn dus impliciet bij de expliciete eerste, tweede of derde fase. Zulke situaties en werkwoorden zijn dus best voorstelbaar, spelen hoewel in werkelijkheid geen veelbetekende rol.

Een beweging kan in principe eindeloos zijn – een perpetuum mobile of het wereldruim kunnen als een voorbeeld dienen. In dit geval is er een beperking dat de eerste en tweede fase wordt niet gevolgd door de derde fase en dus beëindigd.

Anderzijds zijn sommige bewegingen heel snel doorgevoerd en de middenfase wordt bijna niet gerealiseerd of tenminste niet door de spreker waargenomen. De beweging bestaat alleen uit het begin en het einde. Zo'n beweging uitdrukken

werkwoorden zoals schieten/schießen, exploderen/explodieren, etc. In dit geval zijn er geen punten C en D en alleen A en B.

Er moet nog gezegd worden dat de bovengenoemde afscheiding puur theoretisch is omdat in de werkelijkheid de beweging niet uit drie fases bestaat maar vormt een eenheid die zo te zeggen vloeit als een rivier van het begin tot het einde. De afscheiding van de drie fases wordt alleen gebruikt om de beweging nader te kunnen bestuderen. Het enige geval waarbij er sprake van deze afscheiding ook in de werkelijkheid kan zijn, is bij een soort beweging die typisch bijvoorbeeld voor kikkers is, het springen. Ze bewegen zich door een reeks van korte afgesloten bewegingen die eerst samen één geheel vormen.

2.3 Andere indelingen

Tot zo ver was er sprake van de beweging die het object zelf doet, d.w.z. het object beweegt zich en die beweging stamt uit het object (a). Een ander geval is ook mogelijk waarbij zich het object beweegt maar deze beweging wordt door een ander object veroorzaakt (b). In dit geval wordt het tweede object buiten beschouwing gelaten en onder de loep wordt het eerste gebracht.

a) De auto rijdt. / Das Auto fährt.

b) De auto wordt verslepen. / Das Auto wird abgeschleppt.

Verder wordt in sommige gevallen van het type (b) nogmaals de focus verplaatst en weer komt het object dat de beweging niet uitvoert. De redenen waarom het ene object zich niet bewegen kan, kunnen verschillend zijn – het object is of niet in staat om zich te kunnen bewegen of wel maar het kan zich nu niet bewegen (zie voorbeeld (b) boven). Een voorbeeld van het eerste geval zijn levenloze voorwerpen zonder het vermogen van zichzelf te kunnen verplaatsen.

a) Lampions stroomden door de straten. /

Lampions strömten durch die Straßen.

b) Een zaklantaarn bewoog zich in de duisternis. /

Eine Taschenlampe bewegte sich in der Dunkelheit.

Hier wordt het duidelijk gemaakt dat een zaklantaarn of de lampions zich niet zelf kunnen bewegen en de oorzaak wordt hier impliciet uitgedrukt en het object wordt gepersonifieerd.

Deze manier van het bewegen is niet uitsluitend voor niet levende objecten gereserveerd en wordt ook vaak in verband met levende objecten zoals mensen gebruikt. Een goed voorbeeld biedt de situatie in een rijdende trein. De trein beweegt zich en het is dus mogelijk zijn beweging nader te karakteriseren en te beschrijven. De passagiers aan de andere kant kunnen alleen tot een zekere mate gekarakteriseerd worden wat hun beweging aangaat hoewel ze zich ook van A tot B verplaatsen.

- a) Een trein vol van passagiers reed snel door het station. /
Ein Zug voll von Passagieren fuhr schnell durch die Station.
- b) *Passagiers reden snel door het station. /
*Passagieren fuhren schnell durch die Station.
- c) Michael Schumacher is van de eerste positie snel gestart. /
Michael Schumacher ist von der ersten Position schnell gestartet.

Aan de voorbeelden (a) t/m (c) is te zien welke problemen kunnen ontstaan als er zich een object beweegt en in dit object nog andere objecten zitten. Uit (a) blijkt dat het zich bewegende object (hier een trein) vrij uitgebreid mag worden (hier met bijwoordelijke bepaling). Aan het voorbeeld (b) is te zien dat bij dezelfde situatie (een trein met passagiers) als het subject “een trein” vervangen wordt door “passagiers”, dus de objecten die in het zich bewegende object zitten, ontstaat een situatie waarbij zich levende objecten in een situatie van een niet levende object bevinden. Aan het laatste voorbeeld (c) wordt laten zien hoe een levend object (hier Michael Schumacher) helemaal geïdentificeerd wordt met een niet levend object dat op enige manier met het levende object verbonden is. Er wordt geen verschil gemaakt tussen die twee objecten en het is dus mogelijk ook tot het levende object eigenschappen van het niet levende toe te voegen.

Andere mogelijke indeling van beweging is de bepaling van de focus van het bewegingsproces. Er mee worden twee types bedoeld. Ten eerste (a) het type van beweging die gericht wordt op het subject van een zin, d.w.z. de gewone spreek situatie.

Ten tweede (b) het type van beweging die gericht wordt op het object, d.w.z. het subject is het agens wat het bewegen aangaat maar het object staat in de focus van de handeling.

a) De auto rijdt. / Das Auto fährt.

b) De verpleegster voert de patiënt in zijn kamer. /

Die Pflegeschwester führt den Patienten in sein Zimmer.

De tweede variant waarbij het subject in de achtergrond staat en het object wordt beklemtoond. Hoewel het subject de primaire rol bij de beweging speelt, het object is ook meebetrokken. Deze participatie kan nog in twee categorieën ingedeeld worden. De eerste categorie (a) beschrijft de directe verbinding van het subject en het object bij het bewegingsproces en de tweede categorie (b) is voor de indirecte samenhang van die twee bedacht. Voor de eerste categorie zijn werkwoorden zoals brengen/bringen, werpen/werfen, schuiven/schieben, voeren/führen en begeleiden/begleiten kenmerkend. Voor de indirecte samenhang zijn werkwoordelijke constructies met laten/lassen en een verbum typisch.

a) De dame voert het kind weg. / Die Dame führt das Kind weg.

b) Hij laat een brief per post sturen. /

Er lässt einen Brief per Post schicken.

3 Valentie, rectie, object, bijwoordelijke bepaling

Alle werkwoorden, inclusief natuurlijk de bewegingswerkwoorden, kunnen door een of meerdere elementen uitgebreid worden. Dit element of elementen kunnen of verplicht of facultatief zijn. Het feit dat tot een werkwoord een additioneel element toegevoegd kan worden en het aantal van zulke elementen hangt samen met het begrip van werkwoordelijke valentie. Met valentie is de notie van werkwoordelijke rectie verbonden. Deze begrippen worden nader bekeken later in gespecialiseerde subhoofdstukken van dit hoofdstuk.

Zoals de titel aanduidt, is er in dit hoofdstuk sprake van vier hoofdbegrippen. Twee ervan werden al aangesproken en de andere twee, object en bijwoordelijke bepaling worden nu een beetje voorgesteld. Onder de term object aan de ene kant is verborgen de notie van een verplicht nomen dat tot een predicaat toegevoegd moet worden. Aan de andere kant staat het begrip van bijwoordelijke bepaling dat een mogelijke en onverplichte toevoeging tot een predicaat, meestal het werkwoord in een zin, beschrijft.

3.1 Valentie

Met de term “valentie” wordt een eigenschap van een woord andere elementen (woorden, frases, zinconstituenten, etc.) bij zich te vorderen beschreven. In Duden (2005: 786-787) wordt dit aangeduid doordat het woord een toevoegsel (Ergänzung) vordert. Hier wordt alleen valentie bij werkwoorden (werkwoordelijke valentie) behandeld hoewel het natuurlijk ook bij andere woordsoorten mogelijk is (zelfstandige naamwoorden, bijvoeglijke naamwoorden, voorzetsels). Een Nederlands begrip ervoor is de plaatsigheid.

Volgens Duden (2005: 396) is deze term door Luciene Tesnière, een Franse taalkundige, in 1959 ingevoerd. Oorspronkelijk stamt dit begrip uit scheikunde en het beschreef het aantal van waterstofatomen die tot een atoom verbonden kunnen zijn.

Het element of actant dat door het gegeven valentiehebbende woord (een bewegingswerkwoord in dit geval) verplicht wordt verlangd, wordt als een Ergänzung in het Duits, argument, of complement genoemd (Duden 2005: 787-788). Tot een woord kan natuurlijk ook in andere gevallen dan bij een valentiehebbend woord een element

toegevoegd worden. Zulke elementen worden als Angaben, “freie Angaben”, adjuncten of supplementen genoemd (Duden: 787-788). Er zijn twee groepen van de elementen die toegevoegd kunnen worden – ten eerste de actanten, elementen die in het plaatsplan van het werkwoord ingehouden zijn en ten tweede vrije elementen die geen plaats in het plaatsplan van het werkwoord hebben. De actanten kunnen obligatorisch of facultatief zijn. De vrije elementen hoeven helemaal niet tot het werkwoord toegevoegd worden maar ze mogen het willekeurig uitbreiden.

Het valentiehebbende woord regeert dan de van hem afhankelijke elementen (of frases) die dan in een gegeven casus moeten optreden. Deze notie wordt als rectie aangeduid en wordt in het volgende hoofdstuk beschreven. Het feit dat de casussen van sommige woorden worden door andere woorden veranderd speelt een grotere rol in het Duits vanwege een relatief uitgebreid casussysteem en het meer declinerende karakter van deze taal. In het Nederlands bestaat casusrectie ook, speelt echter een kleinere rol.

Een woord (hier een werkwoord) kan een, twee of maximaal drie elementen verlangen. Zulk werkwoord wordt dan als een-, twee- of drieplaatsig genoemd. Dit werkwoord creëert (geen (a)), één (aa), twee (b), drie (c) of soms ook vier (d) lege “plaatsen” in een zin die gevuld moeten worden (Eisenberg 1997: 58).

- a) [Het] regent. / [Es] regnet. => een avalent werkwoord
- aa) [Hij] slaapt. / [Er] schläft. => een monovalent werkwoord
- b) [Hij] ziet [haar]. / [Er] sieht [sie]. => een bivalent werkwoord
- c) [Hij] stelt [het boek] [op de tafel]. /
[Er] stellt [das Buch] [auf den Tisch]. => een trivalent werkwoord
- d) [Hij] verkochte [haar] [de auto] [voor 1000 €]. /
[Er] verkaufte [ihr] [das Auto] [für 1000 €]. => een tetravalent
werkwoord

Er moet tot de punten (a), (aa) en (d) nog een paar woorden geschreven worden. De werkwoorden in de punten (a) en (aa) zijn formeel gezien identiek, ze beide hebben één argument bij zich, maar bij (a) is er eerder sprake van een technisch noodzakelijk subject dat moet toegevoegd worden in de “non-pro-drop” talen, de talen in die pronomina in zekere syntactische functies uit de zin niet kunnen weggelaten worden, zoals het Nederlands. Het subject “het/es” in (a) wordt als “dummy word” (dus een woord dat er alleen is om formeel de plaats van het subject te bezetten) beschouwd

omdat het in de zin staat alleen om de formele rol van subject in te vullen. Daarenboven heeft semantisch het werkwoord “regenen / regnen” zoals andere werkwoorden die het weer beschrijven geen argument nodig. Dat het “het/es” hier alleen als een plaatshouder optreedt, kan ook het feit bevestigen dat het niet door een ander subject kan verwisseld worden. Als presentatie ervan worden sommige voorbeelden van Helbig en Buscha (2001: 46) overgenomen.

Het regent. / Es regnet.

*Regent. / *Regnet.

*Jij regent. / * Du regnest.

*De regen regent. / *Der Regen regnet.

Het vierde geval (d) komt alleen zeer zelden voor en er bestaat ook bij deze zin de vraag of de prepositionele frase (hier: voor 1000 € / für 1000 €) eigenlijk een actant (een verplicht aanwezig element) is of niet.

De hoeveelheid van de actanten wordt als kwantitatieve valentie (plaatsigheid) genoemd. Ernaast is er nog de kwalitatieve valentie die de vorm van de enkele actanten definieert.

Werkwoorden kunnen verdeeld worden in twee groepen: transitieve en intransitieve. Volgens de ANS (1997: 50) zijn de transitieve werkwoorden (overgankelijke) (a) degene die in de zin waarin ze voorkomen een lijdend voorwerp (direct object) vereisen. Aan de andere kant zijn de intransitieve werkwoorden (onovergankelijke) (b) degene die dat niet verlangen.

a) Hij koopt het boek. / Er kauft das Buch.

*Hij koopt. / *Er kauft.

b) Hij zwemt. / Er schwimmt.

*Hij zwemt het boek. / *Er schwimmt das Buch.

De notie van transitiviteit wordt nog later besproken in verband met de vaardigheid passieve werkwoordsvormen te vormen. Het is alleen relevant om over de transitiviteit of intransitiviteit te spreken als er sprake is van actieve werkwoorden, d.w.z. geen passiefvormen.

Wat de bewegingswerkwoorden aangaat, is hun rectie beperkt, d.w.z. niet alle mogelijke boven genoemde valentiesituaties kunnen voorkomen. Als er sprake zou zijn van de transitiviteit, is het mogelijk in deze groep van werkwoorden zowel overgankelijke als onovergankelijke werkwoorden te vinden. Soms kan van een onovergankelijk werkwoord (a) door middel van prefigering een overgankelijk werkwoord (b) ontstaan.

a) varen / fahren

De stoomboot vaart aan de Rijn. /

Das Dampfschiff fährt auf dem Rhein.

b) bevaren / befahren

De stoomboot bevaart de Rijn. / Das Dampfschiff befährt den Rhein.

Voor de bewegingswerkwoorden gelden van de scala van avalentie tot tetravalentie volgende gevallen.

a) avalentie – geen voorbeeld ervoor in het Nederlands en in het Duits

b) monovalentie – De auto rijdt. / Das Auto fährt.

c) bivalentie – De boot bevaart de rivier. / Das Schiff befährt den Fluss.

d) trivalentie – De ziekenwagen vervoer haar naar het ziekenhuis. /

Der Rettungswagen fährt sie ins Krankenhaus.

e) tetravalentie – geen voorbeeld ervoor m.b.t. de
bewegingswerkwoorden

Van avalente bewegingswerkwoorden kan alleen sprake zijn met betrekking tot werkwoorden in imperatieve zinnen zoals Ga! / Gehe! enzovoorts maar dat is geen echt voorbeeld van avalentie. In het algemeen zijn er geen avalente werkwoorden in het Nederlands of in het Duits zoals het al boven vermeld werd.

Erben (1965: 232) beschrijft valentie bij werkwoorden met behulp van zogenaamde supplementen (Ergänzungen in het Duits). Als de kern van een zin wordt het werkwoord beschouwd. Erben geeft ervoor V als symbool aan. De supplementen worden met E en een index gerepresenteerd waarbij de index dient als een aanduiding van het aantal supplementen.

- a) avalentie: V
 [Ga]_v! / [Geh]_v!
- b) monovalentie E₁ V
 [De auto]_{E1} [rijdt]_v. / [Das Auto]_{E1} [fährt]_v.
- c) bivalentie E₁ V E₂
 [Het schip]_{E1} [bevaart]_v [de rivier]_{E2}. / [Das Schiff]_{E1} [befährt]_v [den Fluss]_{E2}.
- d) trivalentie E₁ V E₂ E₃
 [De ziekenwagen]_{E1} [vervoert]_v [haar]_{E2} [naar het ziekenhuis]_{E3}. /
 [Der Rettungswagen]_{E1} [fährt]_v [sie]_{E2} [ins Krankenhaus]_{E3}.
- e) tetravalentie E₁ V E₂ E₃ E₄
 [Hij]_{E1} [werpt]_v [hem]_{E2} [de handschoen]_{E3} [in het gezicht]_{E4}. /
 [Er]_{E1} [wirft]_v [ihm]_{E2} [den Handschuh]_{E3} [ins Gesicht]_{E4}.

3.2 Rectie

Het begrip rectie komt uit het Latijnse woord “regere” (Helbig, Buscha 2001: 52) dat regeren, sturen, heersen betekent. Het beschrijft een relatie tussen twee constituenten van een zin waarbij een van de twee dwingt de andere om zekere eigenschappen van de eerste over te nemen. In engere zin is dit begrip beperkt tot de casusrectie, d.w.z. de eigenschap van woorden een gegeven casus van andere woorden te vereisen, maar in bredere zin is er sprake van rectie ook als een willekeurige constituent een ander willekeurige constituent enigerwijs beïnvloedt. De afhankelijke constituent wordt als deponens aangeduid en de regerende constituent wordt regens of ook de kop genoemd.

Rectie hangt heel eng met de term die beschreven werd in het vorige hoofdstuk, de valentie. De elementen die door een ander element vereist worden, zijn dan door dit element geregeert zoals boven al genoemd werd. Hier wordt buiten beschouwing gelaten de rectie in bredere zin en de blik wordt alleen op de werkwoordelijke rectie geworpen want dit soort rectie het relevantst voor het onderwerp van deze scriptie blijkt te zijn.

Een werkwoord kan van een element een reine casus (a) vereisen en in dit geval wordt deze verlangde casus als casus obliquus gekentekend (Helbig en Buscha 2001: 52). Een andere mogelijkheid is dat een werkwoord een prepositionele casus vereist (b).

In de zinnen van (aa) en (bb) wordt duidelijk gemaakt dat eigennamen kunnen de vereiste naamval niet formeel reflecteren.

a) Hij – helpen – hij / Er – helpen – er

[Hij]_{SUB} [helpt]_{KOP} [hem]_{DAT OBJ.} /

[Er]_{SUB} [hilft]_{KOP} [ihm]_{DAT OBJ.}

aa) [Hij]_{SUB} [helpt]_{KOP} [Martin]_{DAT OBJ.} /

[Er]_{SUB} [hilft]_{KOP} [Martin]_{DAT OBJ.}

b) De student – verwijzen – naar – hij/ Der Student – verweisen – an – er

[De student]_{SUB} [verwijst]_{KOP} [naar hem]_{PREP OBJ.} /

[Der Student]_{SUB} [verweist]_{KOP} [an ihn]_{PREP OBJ.}

bb) [De student]_{SUB} [verwijst]_{KOP} [naar Martin]_{PREP OBJ.} /

[Der Student]_{SUB} [verweist]_{KOP} [an Martin]_{PREP OBJ.}

De casus obliquus kan natuurlijk of een datief of een accusatief zijn maar hier ontstaan in het Nederlands problemen met het formele verschil tussen die twee. In het geval van het Duits is het over het algemeen geen probleem want deze taal heeft nog veel van het oude casussysteem behouden. Dat geldt voor gewone zelfstandige naamwoorden maar niet voor eigennamen omdat bij eigennamen is er geen formeel onderscheid tussen accusatieve en datieve vormen zowel in het Nederlands als ook in het Duits.

Bij het prepositionele object ontstaat een situatie dat het werkwoord eigenlijk alleen het voorzetsel verlangt en de prepositie vereist achtereenvolgend weer een willekeurig zelfstandig naamwoord in een zekere naamval. Dat is een gevolg van de meestal binaire structuur van de zinnen in het algemeen.

[[De [student]_{NP}]_{DP} [verwijst]_{VP} [naar [hem]_{NP}]_{PP}]_{CP}.

Hier vertegenwoordigen de afkortingen enkele frases van de zin, d.w.z. dat NP een nominale frase is, DP een determiner frase, VP een werkwoordelijke frase, PP een prepositionele frase en uiteindelijk de afkorting CP staat voor de zin in zijn geheel.

3.3 Object

Een object of voorwerp beschrijft in de taal iets waaraan een handeling wordt uitgevoerd. Er worden verschillende types van voorwerpen onderscheiden en de meest belangrijke onderscheiding is tussen direct en indirect object (lijdend en meewerkend voorwerp). Het verschil tussen die twee ligt in de casus – een lijdend voorwerp staat in accusatief en een meewerkend voorwerp in datief.

Een object is een term die de syntactische functie in een zin beschrijft en het kan bestaan uit meerdere woordsoorten – substantief (a), pronomen (b) of ook een bijzin (c).

- a) Een vrouw plukt [bloemen]_{OBJ.} / Eine Frau pflückt [Blumen]_{OBJ.}
- b) Een vrouw plukt [ze]_{OBJ.} / Eine Frau pflückt [sie]_{OBJ.}
- c) Een vrouw plukt dat [wat er op de weide opgegroeid is]_{OBJ.} /
Eine Frau pflückt das, [was auf der Wiese aufgewachsen ist]_{OBJ.}

Het object kan door sommige werkwoorden vereist worden. Dat hangt ervan af of het verbum valentie ten minste twee heeft, d.w.z. dat er één lege plaats behalve het subject is die gevuld moet worden.

Zoals bij andere werkwoordsgroepen ook bij de bewegingswerkwoorden bestaan werkwoorden die vanwege hun overgankelijk karakter met een object verplicht uitgebreid moeten worden. In het hoofdstuk 3.1 wordt het probleem van transitiviteit van bewegingswerkwoorden een beetje besproken. Een transitief werkwoord kan vaak onder meer door prefigering van een intransitief werkwoord ontstaan.

Dit kan zeer goed geïllustreerd worden op het voorbeeld van een reeks van werkwoorden die een soort van paren vormen. Deze paren bestaan erin dat op de ene kant het werkwoord met een gegeven voorzetsel voorkomen kan (a) en op de andere kant staan werkwoorden die dezelfde voorzetsel als een scheidbaar prefix aan zich verbonden hebben (b).

- a) Door een stad rijden. / Durch eine Stadt fahren.
Ik kan nooit over de rivier springen. /
Ich kann nie über den Fluss springen.
- b) Een stad doorrijden. / Eine Stadt durchfahren.

Ik kan nooit de rivier overspringen. /
Ich kann nie den Fluss überspringen.

Deze voorbeelden kunnen een foutieve blik op deze problematiek aanbieden. Eruit kan blijken dat dit voorzetsel-prefix verandering symmetrisch in beide onderzochte talen functioneert. Het Duits heeft eigenlijk de mogelijkheid om haar systeem van naamvallen te kunnen gebruiken wat niet voor het Nederlands geldt waar het casussysteem met tijd vrijwel afgeschaft werd.

- i) Ik loop in de stad. / Ich gehe in der Stadt herum.
Ik loop de stad in. / Ich gehe in die Stadt.
- ii) Het kind klimt de boom in. / Das Kind klimmt in den Baum.
Het kind klimt in de boom. / Das Kind klimmt in dem Baum.

Dat wat boven opgenoemd werd, zijn alleen relevante voorbeelden wanneer zij een antwoord op de vraag waar? of waarheen? vertegenwoordigen. In dit geval wordt dan voor het antwoord op waar? in het Duits datief gebruikt en in het Nederlands een werkwoord zonder prefigering maar met een voorzetsel. In het geval van het antwoord op de vraag waarheen? wordt in het Duits accusatief gebruikt en in het Nederlands een scheidbaar samengesteld werkwoord dat een object vereist.

3.4 Bijwoordelijke bepaling

Een bijwoordelijke bepaling is een zinsdeel dat in tegendeel tot het object nooit vereist kan worden door het gezegde in een zin. Dat betekent dat een bijwoordelijke bepaling altijd vrijwillig in een zin staat en het gezegde uitbreidt. De bijwoordelijke bepaling functioneert hier als *manner* volgens Tschander (2003) (zie hoofdstuk 2).

Aan de volgende voorbeelden is het wezenlijke onderscheid tussen een bijwoordelijke bepaling en een object zichtbaar. Een bijwoordelijke bepaling kan weggelaten worden waarbij het bij een object niet het geval is.

- a) Hij doorrijdt de stad [in de nacht]_{MANNER}. /
Er durchfährt die Stadt [in der Nacht]_{MANNER}.

b) Hij doorrijdt de stad. / Er durchfährt die Stadt.

c) *Hij doorrijdt [in de nacht]_{MANNER}. / *Er durchfährt [in der Nacht]_{MANNER}.

Zoals het al aangeduid werd in het hoofdstuk 2.1 bij de bewegingswerkwoorden is er bijvoorbeeld mogelijk het gezegde met een bepaling uit te breiden. Bij de werkwoorden die een beweging uitdrukken is door middel van één of natuurlijk ook meer bijwoordelijke bepalingen een rij van belangrijke aspecten van de beweging uit te drukken. Een bijwoordelijke bepaling bestaat vaak uit een prepositionele frase (PP). Dit feit is van belang voor het doel van deze scriptie de voorzetsels die met de bewegingswerkwoorden verbonden zijn te onderzoeken.

De eigenschappen van de beweging die een bijwoordelijke bepaling uitdrukken kan verschillend zijn en hier worden alleen enkele ervan opgenoemd.

a) bewegingswijze

...met de lichtheid van een kat / ...mit der Leichtigkeit einer Katze

b) doel van de beweging

...met de bedoeling gezond te blijven. / ...mit der Absicht, gesund zu bleiben.

c) externe omstandigheid

met een paraplu / mit einem Regenschirm

d) interne omstandigheid

zonder angst / ohne Angst

3.5 Andere opmerkingen

Ten slotte is het nog noodzakelijk om een paar opmerkingen wat het karakter van het nomen aangaat op een schaal van concreet tot abstract. Met het woord nomen wordt hier uitgedrukt of het subject of een ander nomen dat als een object of als een deel van een bijwoordelijke bepaling met een bewegingswerkwoord tevoorschijn komt. Een van de belangrijke bemerkingen is het feit dat het mogelijk is om drie trappen aan de boven genoemde schaal te kunnen observeren. Hiermee wordt bedoeld dat een bewegingswerkwoord kan met drie soorten van nomina gecombineerd worden. Ten eerste is er sprake van een volkomen concreet object (a), ten tweede van een concreet

object waarbij personificatie mogelijk is (b) en ten slotte is er sprake van volkomen abstract object (c).

- a) De man loopt. / Der Mann läuft.
- b) De rivier rent. / Der Fluss rennt.
- c) De gedachten volgen. / Die Gedanken folgen.

De tweede opmerking betreft de manier waarop sommige buitentalige feiten door de taal uitgedrukt kunnen worden. Dit feit wordt nog meermalen in de tekst vermeld met betrekking tot enkele preposities (zie 4.5.1 t/m 4.5.7) die hier behandeld worden. Het uitdrukken van de realiteit door middel van een taal is altijd afhankelijk van de interpretatie van de werkelijkheid door de spreker. Een voorwerp dat zich in de realiteit op grote ruimte uitstrekt kan door de spreker als een lijn of een punt geïnterpreteerd worden enzovoorts. Dat gebeurt vanwege het focuseren van de taaluiting op een zeker punt dat momenteel in de voorgrond voor de spreker staat en is voor hem ook van belang.

4 Voorzetsels bij bewegingswerkwoorden

Preposities of met de Nederlandse term voorzetsels spelen een belangrijke rol als er sprake van werkwoorden over het algemeen is, en dus zeker ook in het geval van bewegingswerkwoorden. Zoals boven werd geschreven, kunnen voorzetsel op verschillende posities en situaties voorkomen. Een voorzetsel kan een deel uit prepositioneel object vormen (a). Preposities zijn beslist een belangrijk onderdeel van bijwoordelijke bepalingen (b) en ze kunnen ook als het niet werkwoordelijk deel van scheidbaar samengestelde werkwoorden (c) voorkomen.

- a) Hij ligt het boek op de tafel. / Er legt das Buch auf den Tisch.
- b) Het vliegtuig vloog over de stad. / Das Flugzeug flog über die Stadt.
- c) De trein komt op tijd aan. / Der Zug kommt pünktlich an.

Alle voorzetsels over die het Nederlands en het Duits beschikt kunnen vanzelfsprekend niet in elke situatie met elk werkwoord verbonden worden. Het is ook niet het doel van deze scriptie alle mogelijke spreesituaties te beschrijven maar alleen een vergelijkend blik op de belangrijkste momenten van het uitdrukken van beweging aan te bieden. Er is dus sprake alleen van typische gevallen in de taal en niet over uitzonderingen. Daarom worden ook extreme situaties desnoods alleen genoemd en het zwaartepunt wordt aan de gemiddelde typische situaties gepresenteerd.

Nog een keer moet hier gezegd worden dat de beweging in de buitentalige wereld niet streng in drie delen gesplitst wordt. Dat geschiedt in deze scriptie alleen om de reden van overzichtelijkheid. Het is ook vanzelfsprekend dat sommige voorzetsels niet alleen bij de ene of andere fase voorkomen kunnen maar ook bij meer fases tegelijkertijd. Er wordt dus alleen met de typische voorzetsels rekening gehouden.

4.1 Functie van voorzetsels

Een van de basisvragen die de problematiek van voorzetsels betreft, is de vraag naar de functie van voorzetsels, hier dus voorzetsels die met bewegingswerkwoorden voorkomen.

Bewegingswerkwoorden beschrijven een beweging die in een ruimte en in tijd gebeurt wat al vroeger aangeduid werd. De voorzetsels in het algemeen kunnen deze beschrijving modifieren. In het geval van bewegingswerkwoorden specificeren de preposities de lokaliteit, het terrein waarop de beweging doorgaat of waardoor het gerealiseerd wordt. Andere mogelijkheid is dat ze andere specificaties aanbieden, bijvoorbeeld de omstandigheden die de beweging begeleiden of andere kenmerken van de beweging beschrijven. Hoewel deze andere functies van voorzetsel van belang zijn, staat de lokale functie in het midden omdat het het hoofdkenmerk van bewegingswerkwoorden beschrijft – het verplaatsen van een punt tot een ander, lokaliteitverandering dus.

Deze functie of functies kunnen preposities uitoefenen alleen in verband met andere zinsdelen. Het belangrijkste zinsdeel dat in deze relatie betrokken is, is het predicaat of het gezegde. Het predicaat wordt meestal door middel van een werkwoord gerepresenteerd en het speelt een van de belangrijkste rollen in de zin.

- a) *Hij naar Praag. / *Er nach Prag.
- b) Hij vloog naar Praag. / Er flog nach Prag.

De betekenis van de zin (a) wordt begrepen – een iemand of iets beweegt zich in de richting van Praag maar de manier waarop deze handeling gebeurt, blijft niet nader beschreven, d.w.z. het is een incomplete zin maar de betekenis ervan wordt min of meer duidelijk. De zin (b) aan de andere kant kan zonder problemen begrepen worden want er ontbreekt erin geen zinsdeel nodig voor het juiste uitdrukken.

Een ander zinsdeel dat in verband met de preposities aan bod komt, is het subject. Hier gaat het over een probleem dat al eerder in het hoofdstuk 2.1 besproken werd dat sommige substantieven (of iets anders dat de functie van het subject vult) niet met sommige werkwoorden gecombineerd mogen worden. De reden ervoor ligt erin dat er subjecten zijn bij welke een zeker semantisch bepaald soort van beweging wordt vereist.

- a) Mijn buurman liet een brief aan zijn vriend sturen. /
Mein Nachbar ließ einen Brief an seinen Freund schicken.
- b) *?Mijn hond liet een brief aan zijn vriend sturen. /
*?Mein Hund ließ einen Brief an seinen Freund schicken.

De zin in het geval (b) is formeel en grammaticaal niet foutief maar als we personificatie als een optie uitsluiten, wordt het duidelijk dat in gewone situaties honden niet in staat zijn om brieven aan iemand te sturen. Door het verband met het werkwoord, het gezegde dus, zijn de voorzetsels verbonden met het subject.

Uit de vorige alinea's blijkt dat de prepositie wordt in het algemeen door het subject en het predicaat beïnvloed. Een sterk verband ontstaat ook tussen het voorzetsel en het niet prepositionele deel van het prepositionele object, een nomen. Deze relatie wordt dichterbij onderzocht in de volgende hoofdstukken over de enkele preposities.

Een belangrijk kenmerk van de preposities is in de regel hun polyfunctioneel karakter. Elke taal beschikt alleen over een beperkt aantal van voorzetsels die gebruikt kunnen worden om alle mogelijke spreek situaties te kunnen beschrijven. Hieruit volgt het feit dat een prepositie vaak meer dan een functie vervult zoals het in de volgende hoofdstukken te zien is.

4.2 De beginfase

Zoals het al eerder beschreven werd in het hoofdstuk 2.2 grenst de eerste fase van beweging zijn begin af. Werkwoorden die op deze fase gefocuseerd zijn, representeren het vertrekken, verlaten, het starten van een bewegingshandeling. Er is best mogelijk voor dit doel een gewoonlijk bewegingswerkwoord met een of andere prepositie te kunnen gebruiken, d.w.z. geen gemarkeerd werkwoord dat op een zekere fase al inherent gefocuseerd is. Hier komen dan voor enkele types van beweging speciale werkwoorden tot uiting. Voor een beweging in het water is noodzakelijk een werkwoord zoals zwemmen te kiezen en daarna de goede prepositie, voor beweging in de lucht vliegen met een voorzetsel, enzovoorts (a). Een andere mogelijkheid is een universeel werkwoord te gebruiken dat in alle situaties en bij alle types van beweging mag gebruikt worden. Zo'n werkwoord is bijvoorbeeld verlaten (b). Deze werkwoorden zijn vaak transitief en vereisen een object in plaats van een prepositionele frase bij de speciale werkwoorden. Deze overgankelijke werkwoorden hebben dus geen prepositie nodig om het begin aan te duiden, ze worden daarom niet hier gefocuseerd.

Natuurlijk is deze fase niet gereserveerd voor simplex werkwoorden zoals zwemmen en vliegen en er zijn ook mogelijk samengestelde werkwoorden (c).

- a) zwemmen [van Calais]_{PP} / schwimmen [von Calais]_{PP}
 vliegen [van Frankfurt]_{PP} / fliegen [von Frankfurt]_{PP}
 gaan [van Praag]_{PP} / gehen [von Prag]_{PP}
- b) [Calais]_{OBJ} verlaten / [Calais]_{OBJ} verlassen
 [Frankfort]_{OBJ} verlaten / [Frankfurt]_{OBJ} verlassen
 [Praag]_{OBJ} verlaten / [Prag]_{OBJ} verlassen
- c) [uit de stad]_{PP} afreizen / [aus der Stadt]_{PP} abreisen

Welke voorzetsels zijn dus bij de beginfase plausibel? Er moet nog betoond worden dat er beslist meer mogelijkheden zijn dan hier opgenoemd wordt want hier worden alleen degene preposities beschreven die kenmerkend voor het begin zijn. De twee basispreposities die deze fase karakteriseren zijn uit/aus en van/von. Andere mogelijke voorzetsels zijn vanaf/von, vanuit/von...aus, enzovoorts.

Beide beschrijven het feit dat een object van een gegeven punt vertrekt. Het verschil tussen die twee bestaat erin dat bij uit/aus wordt het vertrekpunt in een gesloten ruimte geplaatst, bijvoorbeeld een huis, een gebouw of iets dergelijks (a). Daarentegen beschrijft van/von de situatie waarbij zich het vertrekkende object vlakbij of direct bij het vertrekpunt bevindt (b).

- a) Ik ga uit mijn huis naar de dokter. /
 Ich gehe aus meinem Haus zum Arzt.
- b) Ik ga van het gemeentehuis thuis. /
 Ich gehe vom Rathaus nach Hause.

4.3 De middenfase

Deze fase wordt gekenmerkt door het gebrek aan de kenmerken die relevant bij de karakterisering van de twee andere fases zijn. Daarmee wordt bedoeld dat de middenfase beschrijft noch het begin noch het einde van het bewegingsproces. In het hoofdstuk 2.2 grenzen deze fase de twee punten C en D af. Om precies te zijn, is de middenfase gefocusseerd op het reine verloop van de beweging.

Met deze fase worden typisch volgende preposities verbonden: over/über (a), op/auf (b), langs/längs (c), met/mit (d), aan iets voorbij/an etwas vorbei (e), door/durch

(f), om/um (g), onder/unter (h), per (middels)/per (mittels) (i). Deze voorzetsels leggen nadruk op de lokalisatie van de beweging, bepaling van het terrein waarop de beweging geschiedt, enzovoorts.

- a) over de grens schrijden / über die Grenze schreiten
- b) op het tapijt springen / auf dem Teppich springen
- c) langs een rivier rijden / längs des Flusses reiten
- d) met een vriend rennen / mit einem Freund laufen
- e) aan een winkel voorbij gaan / an einem Geschäft vorbeigehen
- f) door de tunnel marcheren / durch den Tunnel marschieren
- g) om een boei zwemmen / um eine Boje schwimmen
- h) onder de wolken vliegen / unter den Wolken fliegen
- i) een brief per post sturen / einen Brief per Post schicken

Elk van de voorzetsels kan natuurlijk in veel meer situaties gebruikt worden maar het doel van deze lijst is alleen sommige mogelijke voorbeelden van hun gebruik te laten zien. Meerdere mogelijkheden van de aanwending van de enkele preposities wordt later nader bekeken worden in de hoofdstukken over de verschillende voorzetsels over het algemeen.

Zoals het bij de beginfase het geval was, is er ook bij de middenfase mogelijk de combinatie van een prepositie en een werkwoord tegen een scheidbaar samengesteld werkwoord te verwisselen. Het scheidbare deel van het werkwoord vormt alweer het oorspronkelijke voorzetsel. Er bestaan eruit zich elkaar concurrerende paren van uitdrukkingen. Deze concurrentie doordringt alle fases van het bewegingsproces. Als een vergelijking worden hier de concurrentievormen aangevoerd waarbij nummer (1) correspondeert met het boven geschreven voorbeeld (a) enzovoorts.

- 1) de grens overschrijden / die Grenze überschreiten
- 2) *het tapijt opspringen / *den Teppich aufspringen
- 3) de rivier langsrijden / den Fluss längsgehen
- 4) meelopen / mitlaufen
- 5) een winkel voorbijgaan / an einem Geschäft vorbeigehen
- 6) de tunnel doormarcheren / den Tunnel durchmarschieren
- 7) een boei omzwemmen / eine Boje umschwimmen

8) de wolken ondervliegen / die Wolken unterfliegen

9) *een brief perpoststuren / *einen Brief perpostschicken

Aan deze voorbeelden is te zien dat de concurrentie tussen die twee genoemde mogelijke uitdrukkingwijzen wel bestaat maar zij is niet voor elke prepositie plausibel. Een mogelijke verklaring ervan kan zijn dat de voorzetsels en daarna ook de niet verbale delen van de werkwoorden een richting aanduiden. De richtingbepaling of het overtreffen van een hindernis (en dus ook in zekere zin een richtingbepaling) kan een semantische reden zijn waarom het een deel van een transitief werkwoord vormen kan. Dat zou het geval zijn bij preposities zoals door/durch, om/um, etc. Aan de andere kant de voorzetsels zoals op/auf geven geen richting aan want ze alleen informatie aanbieden wat het terrein waarop de beweging gebeurt betreft. De problematiek van deze concurrentie tussen samengestelde werkwoorden en werkwoorden met een voorzetsel is heel gecompliceerd en wordt in deze scriptie alleen heel oppervlakkig behandeld omdat het niet direct in het midden van het thema van deze scriptie staat.

4.4 De eindfase

De derde fase wordt gekenmerkt door de feitelijke beëindiging van een begonnen beweging en dus ook door het bereiken van het eindpunt¹.

De preposities die in de eindfase gebruikt kunnen worden zijn onder meer de volgende: naar/nach, in/in, tot/zu, aan/an. Er zijn natuurlijk meer mogelijkheden hoe deze handelingsfase uitgedrukt mag worden zoals met de preposities bij/bei, voor/vor, achter/hinter, naast/neben, boven/über, onder/unter, enzovoorts. Met deze preposities komt een zekere nadere bepaling van het eindpunt tot uiting, d.w.z. dat het punt B het eindpunt is maar de beweging eindigde voor, achter, naast, bij of boven dit punt.

Naast de mogelijkheid om het eind van een beweging met een bewegingswerkwoord met een prepositie uit te drukken, is er ook mogelijk een universeel werkwoord te gebruiken zoals er bij de beginfase het geval is (zie 4.2). De eindfase is logisch verbonden met de beginfase en daardoor ook met het bewegingstype dat er aan het begin was. Beweging die als “zwemmen” begonnen is, kan niet als “landen” eindigen. Deze logische samenhang loopt door alle drie fases van de beweging

¹ punt B in de illustratie in het hoofdstuk 2.2

door want zoals al vroeger gezegd werd, is er eigenlijk geen indeling in drie fases en de beweging is in de werkelijkheid alleen één geheel. Een universeel werkwoord dat niet alleen tot één type van beweging beperkt wordt, biedt dus meer mogelijkheden voor de spreker om zich te kunnen uitdrukken. Een voorbeeld van zo'n werkwoord is aankomen/ankommen. Het bevat in zich meerdere bewegingstypes en kan daarom ook in verschillende spreesituaties gebruikt worden.

a) Hij begon te lopen. Hij loopt. Hij loopt in het volgende dorp./

Er begann zu gehen. Er geht. Er geht in das nächste Dorf.

b) Hij begon te zwemmen. Hij zwemt. Hij komt in het volgende dorp aan./

Er begann zu gehen. Er geht. Er kommt in dem nächsten Dorf an.

Nu worden hier de enkele voorzetsel opgenoemd die typisch voor de eindfase zijn: naar/nach (a), in/in (b), tot/zu (c), aan/an (d). Zoals al vroeger in het hoofdstuk 4.1 aangeduid werd, de hoofdfunctie van de voorzetsels is de lokale functie, d.w.z. aanduiding van richting en daardoor ook bepaling van het eindpunt als er sprake van de eindfase is.

a) De trein rijdt naar Utrecht. / Der Zug fährt nach Utrecht.

b) Hij gaat in de tunnel. / Er geht in den Tunnel.

c) Hij zwemt tot de andere oever. / Er schwimmt zum anderen Ufer.

d) Het schip komt aan de Noordzee. / Das Schiff kommt an die Nordsee.

In verband met de eindfase zijn natuurlijk ook andere voorzetsels denkbaar, onder meer zijn dat combinaties van preposities zoals tot/bis zu enzovoorts. Voorbeelden ervoor werden al in het hoofdstuk 4.2 over de beginfase genoemd. Dit verschijnsel blijkt vaker gebruikt te zijn in het Duits dan in het Nederlands.

4.5 Analyse van sommige voorzetsels

In dit hoofdstuk en in volgende subhoofdstukken ervan worden sommige typische preposities die met bewegingswerkwoorden voorkomen voorgesteld. In tegenstelling tot de vorige drie hoofdstukken worden de voorzetsels niet in een zekere

fase van beweging of in een zekere situatie onderzocht maar hier worden de preposities gepresenteerd complex in hun geheel, d.w.z. de gebruiksmogelijkheden worden aan de voorzetsels toegepast en niet andersom als het in het vorige hoofdstuk het geval was. Er worden de enkele situaties wanneer het gegeven voorzetsel kan gebruikt worden en hoe de functie ervan verandert. De situatie wordt altijd voor het Nederlands en voor het Duits apart besproken om de contrasten ertussen beter te kunnen zien.

Het wordt niet als een opsomming van alle voorzetsels in het Nederlands of in het Duits bedoeld maar alleen als een poging om de belangrijkste preposities nader te kunnen bekijken en analyseren. De onderzochte voorzetsels zijn dus: over/über (zie 4.5.1), op/auf (zie 4.5.2), langs/längs (zie 4.5.3), door/durch (zie 4.5.4), met/mit (zie 4.5.5) , om/um (zie 4.5.6) en onder/unter (zie 4.5.7).

Bij de boven opgesomde preposities worden ook hun relaties met andere preposities bekeken, d.w.z. of zich sommige voorzetsels concurreren of niet. Andere vraag zal zijn hoe de voorzetsels het bewegingsproces kunnen bepalen en in welke situaties is het mogelijk daardoor de beweging te specificeren.

4.5.1 Op/auf

De prepositie op/auf wordt als een van de belangrijkste gewaardeerd als er sprake is over het terrein waarop een beweging gebeurt. Deze prepositie impliceert een zekere mate van contact tussen het bewegende object en het terrein. Als een verwant voorzetsel kan over/über beschouwd worden omdat het ook het verband met het terrein aanduidt. Het verschil bestaat precies daarin dat het voorzetsel over/über niet de implicatie van het contact met het terrein bevat.

- a) op de straat / auf der Straße
- b) op het water / auf dem Wasser
- c) op een luchtkussen / auf einem Luftkissen
- cc) *op de lucht / *auf der Luft
- ccc) op een kussen / auf einem Kissen

De voorbeelden (a) t/m (e) laten zien hoe zich het terrein veranderen kan, d.w.z. van vaste grond, vloeistof tot een gas. Het laatste voorbeeld wordt figuurlijk begrepen

want hieruit blijkt dat het woord “kussen” van belang was bij het kiezen voor het voorzetsel op/auf. Het feit dat (cc) niet mogelijk is waarbij (ccc) in geen geval uitgesloten is ondersteunt deze mening.

Het voorzetsel op/auf wordt niet alleen bedoeld om de eigenschappen van het terrein te kunnen bepalen maar ook om andere kenmerken van de beweging zelf te kunnen uitdrukken. Een voorbeeld ervan is de zin (a) die de relatie tussen de beweging en het agens uitdrukt.

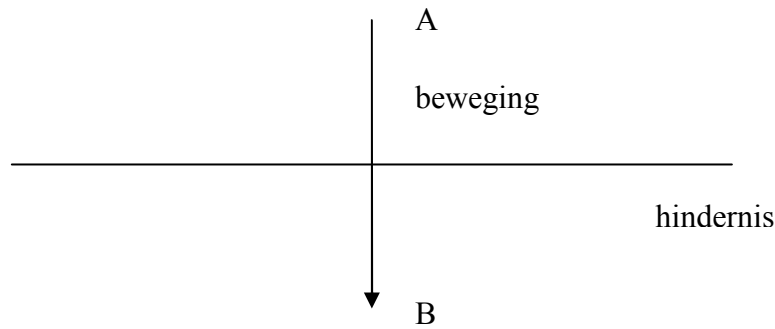
Deze prepositie kan ook gebruikt worden om de redenen van een beweging aan te duiden zoals het in (b) te zien is.

- a) op eigen risico / auf eigenes Risiko
op eigen kosten / auf eigene Kosten
op eigen verantwoordelijkheid / auf eigene Verantwortung
- b) Wij zwemmen op bevel van deze man. /
Wir schwimmen auf Befehl dieses Mannes.

4.5.2 Over/über

De prepositie over/über vervult zoals het voorzetsel op/auf in het hoofdstuk 4.5.1 de lokale functie, d.w.z. het geeft informatie over de hoedanigheid van het terrein waarop een beweging doorgevoerd wordt aan. In het geval van op/auf staat in de voorgrond het contact met het terrein en bij over/über wordt deze betekenis veelmeer in de achtergrond verdrongen. Deze prepositie duidt aan dat de beweging een hindernis overtreffen moet. Deze hindernis wordt door een lijn gerepresenteerd en de beweging geschiedt in de typische gevallen loodrecht (of tenminste met de kortste mogelijke trajectorie) wat de lijn aangaat.

Semantisch gezien drukt het uit dat degene die de beweging uitvoert controle heeft wat het eindpunt (van een punt A tot een punt B zie 2.1) betreft. Dat wordt duidelijk in vergelijking met de prepositie door/durch in het hoofdstuk 4.5.4.

- a) Over een gebergte moeten rijden. / Über ein Gebirge fahren müssen.
- b) Over de grens gaan. / Beer die Grenzen gehen.

In (a) is te zien dat deze hindernis of het terrein dat overtroffen moet worden, kan of groot in opzichte van ruimte zijn of alleen een lijn zoals het uit (b) blijkt. Allebei gevallen zijn relevant voor alle soorten van beweging, d.w.z. op de aarde, op het water en in de lucht. Het laatste geval is in zekere mate een uitzondering want bij het vliegen wordt het contact met het terrein nog meer in de achtergrond verdrongen dan bij de andere types van beweging. Hierbij wordt klaar hoe in de praktijk het verschil tussen op/auf en over/über wat het contact aangaat gerealiseerd wordt.

- a) Over een gebergte vliegen. / Über ein Gebirge fliegen.
- b) *Op een gebergte vliegen. / *Auf einem Gebirge fliegen.

Met dit onderscheid is een ander voorzetsel verbonden, boven. Het duidt niet de richting van beweging aan maar in plaats ervan wordt het gebruikt om het feit uit te drukken dat iets op een hoger gelegen plaats dan iets anders ligt (of gebeurt). Dit paar van preposities bestaat alleen in het Nederlands omdat in het Duits wordt voor het uitdrukken van hetzelfde gebruik van het casussysteem gemaakt.

- a) Het vliegtuig vliegt over de stad. / Das Flugzeug fliegt über die Stadt.
- b) Het vliegtuig vliegt boven de stad. / Das Flugzeug fliegt über der Stadt.

In de zin (a) wordt bedoeld dat de beweging uitgevoerd wordt hoger dan het terrein, d.w.z. het vliegtuig vliegt hoger dan de stad is gelegen en het eindpunt van het

vliegen ligt ergens anders (a). Terwijl in (b) wordt het feit bedoeld dat de beweging geschiedt hoger dan de stad is gelegen maar met de bedoeling om daar (erboven) te vliegen. Deze indeling in twee verschillende groepen met over/über met accusatief en boven/über met datief is tot zekere mate relatief. De beweging die beschreven wordt met behulp van de eerste mogelijkheid (over/über met accusatief) wordt al inherent het feit bevat dat op een zeker moment worden beide mogelijke uitdrukkingen plausibel, d.w.z. een vliegtuig dat over een stad vliegt, vliegt ook natuurlijk boven de stad.

a) Het vliegtuig vliegt over de stad in de richting Parijs. /

Das Flugzeug fliegt über die Stadt in Richtung Paris.

b) Het vliegtuig vliegt boven de stad om haar te kunnen bekijken. /

Das Flugzeug fliegt über die Stadt, um sie beobachten zu können.

Met de beweging die boven het terrein gebeurt, hangen samen ook werkwoorden die dat uitdrukken kunnen zonder een voorzetsel bij zich te moeten hebben. Een voorbeeld ervoor zijn de werkwoorden zweven/schweben of hangen/hängen. Het is dus mogelijk het algemene bewegingswerkwoord zoals vliegen/fliegen met een gespecificeerd te vervangen. Deze twee mogelijkheden onderscheiden zich met het feit dat in de zinnen (a) en (b) geen aanduiding van richting aanwezig is in tegenstelling tot de zinnen (a) bovenop.

a) De helikopter zweeft boven de stad. /

Der Hubschrauber schwebt über der Stadt.

?Het vliegtuig zweeft boven de stad. /

?Das Flugzeug schwebt über der Stadt.

b) De helikopter hangt boven de stad. /

Der Hubschrauber hängt über der Stadt.

?Het huis hangt boven de stad. / ?Das Haus hängt über der Stadt.

Deze mogelijkheden om een gespecificeerde beweging uit te drukken zijn natuurlijk² semantisch afhankelijk van het object, d.w.z. niet alle voorwerpen kunnen deze beweging uitvoeren.

² zoals andere bewegingswerkwoorden, zie 2.1

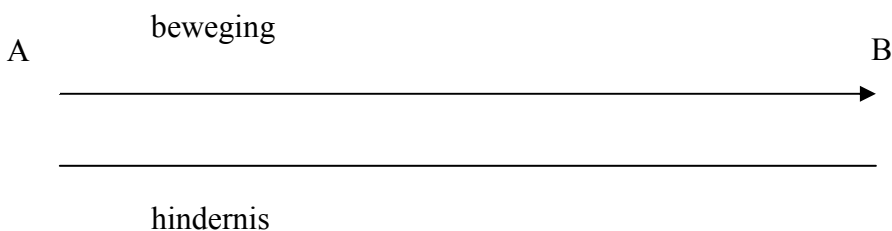
De beweging geschiedt niet alleen in een ruimte maar ook in tijd. Dit feit is evident precies aan de prepositie over/über. Deze prepositie kan ook voor aanduiding van tijd gebruikt worden.

Ik kom over een paar dagen terug. /

Ich komme über ein Paar Tage wieder hierher.

4.5.3 Langs/längs

Het voorzetsel langs en de Duitse variant ervan längs worden als puur lokale preposities beschouwd. Het wordt gebruikt om het feit uit te drukken dat iets verloopt parallel met iets anders, d.w.z. dat de trajectorie van de beweging een parallelle lijn met een andere lijn vormt.

Er reed een auto langs de rivier. / Es fuhr ein Auto längs des Flusses.

In beide talen hangen samen met deze prepositie nog andere voorzetsels of betekenis mogelijkheden. In het Nederlands komen erbij nog samengestelde werkwoorden met langs als het eerste, dus niet werkwoordelijke deel (a) en (aa). In het Duits bestaat nog een andere prepositie met dezelfde betekenis maar een beetje andere gebruiksmogelijkheden (b).

a) Ik kom bij jullie langs. / Ich komme bei euch vorbei.

aa) Hij ging hem snel langs. / Er ging an ihm schnell vorbei.

b) Hij wandelde langs de rivier. / Er wandelte den Fluss entlang.

In (a) wordt duidelijk laten zien dat het voorzetsel (hier als een scheidbaar deel van een samengesteld werkwoord) zijn betekenis veranderd heeft. “Langs” in de zin (a) bedoelt dat de beweging (uitgedrukt door het werkwoordelijke deel van het samengestelde werkwoord) wordt doorgevoerd met het doel om bij iemand op bezoek te komen. Desondanks bestaat er nog andere mogelijkheid die in (aa) aangeduid wordt, d.w.z. dat het werkwoord inderdaad uitdrukt dat de beweging langs een object geschiedt.

In (b) wordt de Duitse variant aangevoerd. Het is een andere mogelijke prepositie die als een concurrentievorm tot de prepositie “längs” kan beschouwd worden. Het enige verschil bestaat erin dat “entlang” wordt meestal postpositioneel gebruikt in tegenstelling tot ‘längs’ dat in de regel voor het nomen staat.

Het voorzetsel langs/längs hangt eng samen met “aan iemand/iets voorbij / an jemandem/etwas vorbei”. Een verschil tussen deze twee preposities bestaat in het feit dat langs/längs beschrijft een beweging parallel met een lijn, d.w.z. in de werkelijkheid een rivier, straat, muur, etc (a). Anderzijds is “aan iemand/iets voorbij / an jemandem/etwas vorbei” gebruikt om een beweging die naast een punt (of een object dat als een punt, één eenheid dus, beschouwd wordt) gebeurt (b).

a) De auto rijdt langs een rivier. / Das Auto fährt längs eines Flusses.

b) De auto rijdt aan een toren voorbij. /

Das Auto fährt an einem Turm vorbei.

Bij de preposities langs/längs, eventueel aan iets voorbij/an etwas vorbei kan een soort van indeling in drie trappen beschouwd worden. De eerste trap (a) drukt de beweging met behulp van de prepositie langs/längs waarbij een relatief langer durende beweging ermee bedoeld wordt. In de tweede trap (b) wordt door middel van het voorzetsel aan iets voorbij/an etwas vorbei een beweging uitgedrukt die gebeurt naast een punt of een object dat als een punt beschouwd wordt. De derde trap (c) wordt gerepresenteerd door zulke uitdrukkingen die als frases beschouwd kunnen worden.

a) Zij rijdt langs een rivier. / Sie fährt längs eines Flusses.

b) Zij rijdt aan een toren voorbij. / Sie fährt an einem Turm vorbei.

c) Zij komt langs. / Sie kommt vorbei.

4.5.4 Door/durch

De prepositie door/durch wordt gekarakteriseerd door een aantal kenmerken zoals een of ander soort van doordringen door een object, de nodige dimensies van het object waardoor de beweging verloopt (dus meestal driedimensionale waarneming) en een mogelijke zekere mate van verlies van controle (zie verder). Het voorzetsel wordt hier vaak met behulp van een rij van kenmerken met een ander voorzetsel, over/über, vergeleken.

Deze prepositie wordt in de typische gevallen gebruikt om te kunnen aanduiden dat de beweging moet een hindernis doordringen in vergelijking met over/über (zie 4.5.2). Dat impliceert het feit dat de hindernis op enige wijze kan doordrongen worden. Zo'n belemmering kan bijvoorbeeld een bos, stad, nevel, enzovoorts zijn.

Erbij komt aan bod een van de karakteriserende kenmerken die in het begin van dit hoofdstuk opgenoemd werden, de hindernis moet hoogte, lengte en diepte bezitten.

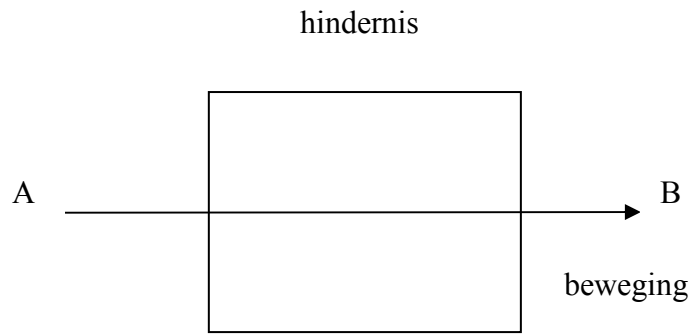
a) De kinderen liepen door het bos. / Die Kinder gingen durch den Wald.

b) ?De kinderen liepen door de muur. /

?Die Kinder gingen durch die Mauer.

De zin (a) vertegenwoordigt de gewone zin waarin de prepositie door/durch gebruikt wordt terwijl de zin (b) een van de voorwaarden om het voorzetsel te kunnen gebruiken niet vervult. Een muur is gewoonlijk niet als een doordringbaar object beschouwd en kan alleen onder zeer specifieke omstandigheden met deze prepositie gecombineerd worden.

Zoals het al in 4.5.2 aangeduid werd, is er bij over/über sprake van "controle" van het eindpunt van het verloop van deze beweging omdat het bewegende object (voor betere illustratie wordt hier een persoon gebruikt) kent de andere kant van de hindernis, d.w.z. dat er is een zekere aanduiding van richting. Anderzijds wordt er bij een werkwoord met door/durch een nomen zonder een speciale aanduiding van het eindpunt geïmpliceerd dat de persoon niet alles onder controle heeft. Daarom is het mogelijk om bij zulke beweging met door/durch de weg kwijt raken.

Bij een object waarmee de prepositie door/durch gebruikt wordt, kan ook het voorzetsel over/über gecombineerd worden. Dat betekent dat deze twee preposities sluiten zich elkaar niet uit. Het gebruik van een van deze twee voorzetsels hangt van de perceptie van de ruimte in af. De interpretatie door de spreker is hier van belang.

- a) Door een gebergte rijden. / Durch ein Gebirge fahren.
- b) Over een gebergte vliegen. / Über ein Gebirge fliegen.

Uit deze twee zinnen blijkt dat bij door/durch is er een grotere mate van contact met het terrein terwijl bij over/über dit aspect meer in de achtergrond verdrongen wordt (zie 4.5.2).

Met door/durch kan ook de notie van een niet directe trajectorie verbonden zijn zoals het meestal bij over/über het geval is. Bij een beweging die gekarakteriseerd wordt met behulp van door/durch wordt het bewegen aan zich gefocusseerd terwijl bij over/über wordt de blik meer aan het eindpunt geworpen.

Het gebruik van alle voorzetsels inclusief door/durch hangt van het waarnemen van de realiteit door de spreker en dan het opvolgende uitdrukken ervan door de spreker. Op deze manier kunnen sommige buitentalige objecten op verschillende manieren begrepen en ook natuurlijk ook uitgedrukt worden. Boven was er sprake van “een hindernis”. Als deze hindernis alleen als een tweedimensionaal object begrepen wordt, is er te verwachten dat er een ander voorzetsel dan door/durch gebruikt wordt. De buitentalige werkelijkheid hoeft niet met de talige werkelijkheid altijd overeen te stemmen.

4.5.5 Met/mit

In tegenstelling tot de andere geanalyseerde preposities van 4.5.1 tot 4.5.4 waar de lokale betekenis benadrukt werd, staan bij het voorzetsel met/mit in de voorgrond andere aspecten van beweging zoals de manier hoe de beweging verloopt, interne en externe omstandigheden enzovoorts.

Het eerste gebied waarop deze prepositie functioneren kan, is de aard van de beweging, d.w.z. hoe de beweging verloopt (a), zijn eigenschappen, zijn snelheid (c) etc.

- a) met lange stappen gaan / mit langen Schritten gehen
- b) met de lichtheid van een kat / mit der Leichtigkeit einer Katze
- c) met 130 km/h rijden / mit 130 km/h fahren

Een ander mogelijk gebruik van het voorzetsel met/mit is het aanduiden van de doelstelling, d.i. waarom de beweging geschiedt. Dit mag hoewel met de infinitieve constructie “om...te + infinitief”/”um...zu + infinitief” vervangen worden.

- a) rijden met het doel + infinitieve constructie met “te” /
fahren mit der Absicht + infinitieve constructie met “zu”
- b) rijden om...te + infinitief / fahren, um...zu + infinitief

In verband met de prepositie met/mit bestaat er nog een andere mogelijkheid om het doel van de beweging uit te drukken. Het wordt vaak als een omschrijving van het werkwoord brengen/bringen.

- a) Hij ging met de kinderen naar de kleuterschool.
(= Hij bracht de kinderen naar de kleuterschool.)/
Er ging mit den Kindern in den Kindergarten.
(Er brachte die Kinder in den Kindergarten.)
- b) Zij loopt met de brief naar het postkantoor.
(= Zij bracht de brief naar het postkantoor.) /
Sie läuft mit dem Brief zur Post.

(= Sie brachte den Brief zur Post.)

Misschien een van de primaire functies van deze prepositie is de aanduiding van het feit dat iets met een ander object gekoppeld wordt of dat twee objecten in verband met elkaar gepaard functioneren. Dat is ook een van de kenmerken die door middel van deze prepositie kunnen uitgedrukt worden, d.w.z. begeleiding (a) en externe (b) of interne omstandigheden (c). Een speciaal geval vormt de mogelijke bepaling van vervoermiddel door met/mit (d). Het kan gerekend worden tot de externe omstandigheden maar het staat toch apart omdat het is in feite niets wat het zich bewegende object bij zich nemen kan. Deze laatste gebruiksmogelijkheid hangt gedeeltelijk samen met de prepositie per/per. Deze prepositie is niet oorspronkelijk Nederlands of Duits en wordt steeds als een vreemd element beschouwd. Het kan door het voorzetsel middels/mittels vervangen worden.

a) Zij loopt met de brief naar het postkantoor. /

Sie läuft mit dem Brief zur Post.

b) Zij stuur de brief per post. / Sie schickt den Brief per Post.

c) Zij rijdt thuis met de trein. / Sie fährt nach Hause mit dem Zug.

d) Zij rijdt thuis per spoor. / Sie fährt nach Hause per Bahn.

Onder begeleiding wordt begrepen dat een object gaat gepaard samen met een ander object op dezelfde trajectorie. Het tweede object kan of van het begin aan of eerst tijdens het verloop van de beweging tot het primaire object toegevoegd worden.

Met de externe omstandigheden van de beweging worden zulke situaties beschreven waarbij het zich bewegende object bij zich een ander object draagt, d.w.z. dat dit tweede object is niet in staat om zich zelf te kunnen bewegen. Er is dus altijd sprake van concrete voorwerpen in tegenstelling tot de interne omstandigheden.

De interne omstandigheden beschrijven de mentale, psychische staat van het object dat zich beweegt. Daaruit kan besloten worden dat deze aspecten alleen geldig zijn in betrekking tot personen en in geringere mate ook tot andere levende organismen zoals dieren.

a) met een vriend wandelen / mit einem Freund wandeln

b) met een paraplu gaan / mit dem Regenschirm gehen

- bb) met gewonde hand zwemmen / mit verletzter Hand schwimmen
- c) met de bewustheid lopen / mit dem Bewusstsein laufen
- d) met de trein / mit dem Zug

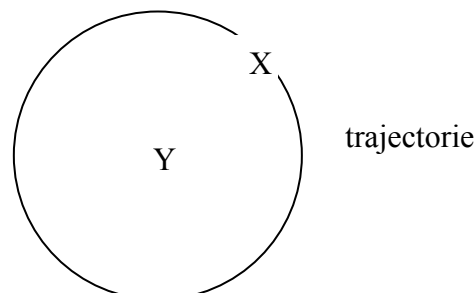
Met betrekking tot de voorbeeldzin (b) komt het feit tevoorschijn dat het doel van de handeling altijd van belang is. Als een object (in tegenstelling tot een lichaamsdeel (bb) of iets abstracts (c)) in verband met een bewegingswerkwoord en het voorzetsel met/mit gecombineerd wordt, zijn er meerdere interpretaties mogelijk. In dit geval zijn er twee. Ten eerste is het mogelijk dat de paraplu wordt meegenomen omdat het regent. Ten tweede bestaat er hoewel een andere plausible interpretatie dat de paraplu meegenomen wordt om bijvoorbeeld hem te kunnen laten repareren of iets dergelijks.

Een bepaling van tijd is ook een van de aspecten van beweging die met behulp van met/mit kan uitgedrukt worden. Er is hier niet sprake van een precieze bepaling maar eerder een beschrijving van een soort van een externe omstandigheid. Het past niet tot de al boven opgenoemde punten omdat geen ervan de tijd uitdrukt.

De trein kwam met vertraging aan. / Der Zug kam mit Verspätung an.

4.5.6 Om/um

Het voorzetsel om/um is alweer een prepositie die primair de lokale functie heeft. In de eerste, typische, betekenis wordt dit voorzetsel gebruikt om een speciale soort van beweging uit te drukken wiens trajectorie de vorm van een kring of een deel van een kring heeft. Deze kringachtige trajectorie wordt met behulp van twee objecten X en Y nader bepaald. Het is ten eerste het object X dat de beweging uitvoert en ten tweede het object Y dat in het midden van de kring staat. Het tweede object dient als een referentieel punt voor de beweging.

Bij deze prepositie kunnen drie hoofdfuncties gezien worden wat de bewegingswerkwoorden aangaat. Ten eerste is het de lokale functie (a) zoals boven werd laten zien. Ten tweede is het de temporele functie (b) en ten slotte is er ook sprake van het uitdrukken van het doel (c).

a) De leeuw liep om de temmer heen. /

Der Löwe lief um den Dompteur herum.

aa) Zij had altijd haar kinderen om zich heen. /

Sie hatte immer ihre Kinder um sich herum.

b) De bus is om vijf uur vertrokken. / Der Bus ist um fünf Uhr abgereist.

c) Hij ging thuis om te kunnen slapen. /

Er ging nach Hause, um schlafen zu können.

De lokale functie van om/um kan nog tot twee subfuncties gesplitst worden als het te zien is in de punten (a) en (aa). In het punt (aa) gaat het niet direct om dezelfde kringachtige beweging als het in (a) het geval is maar het dient als een middel voor het uitdrukken van de onmiddellijke nabijheid van de objecten (X) in betrekking tot een ander object (Y). In de voorbeeldzin in (aa) wordt eerder de betekenis “dichtbij/in der Nähe” bedoeld.

Als een versterkingsmiddel maar in sommige gevallen ook als een noodzakelijke uitbreiding van het voorzetsel om/um wordt vaak het woord heen/herum gebruikt zoals het te zien is in de zinnen (a) en (aa).

De temporele functie in (b) is niet noodzakelijk met de groep van bewegingswerkwoorden verbonden omdat het vaak ook in verband met andere soorten van werkwoorden gebruikt wordt. Desniettemin speelt tijd bij het uitdrukken van beweging een belangrijke rol.

Het doeluitdrukken met behulp van de infinitieve constructie “om...te + infinitief / um...zu + infinitief” werd al eerder in hoofdstuk 4.5.5 beschreven.

4.5.7 Onder/unter

Het voorzetsel onder/unter wordt vooral als een lokaal voorzetsel begrepen maar zoals het al vroeger in deze scriptie gezegd werd, vervullen preposities meestal niet alleen één functie. In het geval van onder/unter geldt het ook. Op de eerste plaats komt inderdaad de lokale functie (a) die de externe omstandigheden van de beweging uitdrukt, d.w.z. dat zich een object tijdens een bewegingshandeling lager bevindt dan een ander object. Ten tweede komt het uitdrukken van interne omstandigheden (b) en ten derde komt de temporele functie (c) van dit voorzetsel. Het voorzetsel onder/unter staat in antonymische relatie tot de preposities over/über en boven/über.

- a) Een duikboot kan onder de waterspiegel varen. /
Ein U-Boot kann unter dem Wasserspiegel fahren.
- b) De chauffeur reed onder invloed van alcohol. /
Der Chauffeur fuhr unter dem Einfluss von Alkohol.
- c) Onder zijn werk kan hij niet zwemmen. /
Unter der Arbeit kann er nicht schwimmen.
- d) Onder haar vrienden kon zij rustig praten. /
Unter ihren Freunden konnte sie ruhig sprechen.

In het begin van dit hoofdstuk werd aangeduid dat er interne en externe omstandigheden zijn die door middel van onder/unter kunnen uitgedrukt worden. Het is zeker alleen een grove indeling van de gebruiksmogelijkheden van dit voorzetsel. Om dit beter te kunnen specificeren wordt met de externe omstandigheden alleen zulke gevallen bedoeld als zich een object tijdens zijn beweging lager bevindt dan een ander object. Een voorbeeld van dit geval is geïllustreerd in de zin (a).

De interne omstandigheden in (b) beschrijven verschillende mentale of psychische toestanden van het zich bewegende object of beter gezegd in dit geval een persoon of tot zekere mate ook een dier (zie hoofdstuk 4.5.5).

De temporele functie van onder/unter kan in de regel door andere voorzetsels zoals tijdens/während of binnen/binnen vervangen worden. Het bepalen van tijd met behulp van deze prepositie is ook alleen tot zekere speciale gevallen beperkt.

Onder/unter mag ook in gegeven situaties in plaats van tussen/zwischen als een aanduiding van begeleiding. Het kan ook als een soort van externe omstandigheid beschouwd worden en dus tot het punt (a) gerekend worden en in deze betekenis lijkt dit voorzetsel aan met/mit.

Uit het feit dat onder/unter in een aantal kenmerken in overeenstemming met de prepositie over/über en boven/über is, blijkt dat precies dezelfde waarneming van de werkelijkheid wat de hindernis aangaat. In het geval van over/über gebeurt de beweging hoger dan de gegeven hindernis terwijl bij onder/unter verloopt de beweging lager dan de hindernis. In beide gevallen wordt de hindernis meestal waargenomen als een lijn of een punt, tweedimensionaal dus. Eruit blijkt ook het feit dat deze bewegingen met onder/unter of over/über in de regel niet langdurend zijn.

Anderzijds zijn er gevallen mogelijk waar dit niet geldt en precies de imperfectiviteit wordt ermee aangeduid. Dan wordt de hindernis waargenomen als een driedimensionaal object en tot voorgrond wordt het imperfectieve karakter van de beweging getrokken.

a) De auto rijdt onder de brug. / Das Auto fährt unter der Brücke.

b) Een duikboot vaart onder de waterspiegel. /

Ein U-Boot fährt unter dem Wasserspiegel.

In het eerste geval (a) wordt duidelijk uitgedrukt dat er sprake is van een perfectieve handeling, zulke handeling die niet lang duurt dus. Een reden ervoor is onder meer het feit dat het in de werkelijkheid niet veel tijd kost om onder een brug te rijden. In de tweede zin (b) is het tegendeel te zien. Blijkbaar handelt er zich hier om een imperfectieve activiteit. Deze gevallen zijn ondubbelzinnig maar er zijn ook gevallen waarbij deze verschillen alleen van de waarneming van de spreker afhankelijk zijn (zie hoofdstuk 4.5.2).

In het hoofdstuk 4.5.2 in verband met de prepositie over/über werd vermeld het bestaan van het paar van voorzetsels over/über en boven/über. Bij onder/unter is zo'n paar ook te zien. Als een tegenstelling tot boven/über verschijnt hier de prepositie beneden/unter. Dit voorzetsel concurreert vaak het voorzetsel onder/unter.

a) De mijnwerkers bewegen zich onder de aarde. /

Die Bergleute bewegen sich unter der Erdoberfläche.

- b) De mijnwerkers bewegen zich beneden de grond. /
Die Bergleute bewegen sich unter der Erdoberfläche.
- c) De mijn ligt beneden. / Die Mine liegt unten.
- d) *De mijn ligt onder. / *Die Mine liegt unter.

Uit de boven geschreven voorbeeldzinnen blijkt wat het verschil tussen onder/unter en beneden/unter (unten) is. In (a) en (b) is duidelijk dat zowel “beneden” als ook “onder” kunnen als een prepositie fungeren terwijl in het Duits alleen over “unter” sprake kan zijn. In voorbeelden (c) en (d) wordt duidelijk dat alleen “beneden” de functie van een adverbiale aanduiding kan hebben. De Duitse variant is “unten” in tegenstelling tot “unter”. De adverbiale functie bij “beneden” wordt beslist vaker gebruikt dan de prepositionele.

5 Conclusie

De vorige pagina's representeren een poging om de complexe problematiek van de bewegingswerkwoorden en de hiermee verbonden voorzetsels in het Nederlands en in het Duits nader te kunnen bekijken. Zoals het al in de inleiding vermeld staat, kan deze scriptie niet een volledige blik op de problematiek aanbieden. De vragen die met de bewegingswerkwoorden zelf en natuurlijk met de enkele voorzetsels verbonden zijn, hebben een meer algemeen karakter en het is niet mogelijk in zo'n scriptie alle deze vragen te beantwoorden. Het doel, een schematisch overzicht van de problematiek te presenteren, werd vervuld. Sommige problemen konden alleen op een oppervlakkige manier gepresenteerd worden. Aan de andere kant biedt deze problematiek nog een aantal punten, dat in de toekomst kunnen behandeld worden.

In het begin van deze scriptie in het hoofdstuk 2 werd beweging en bewegingswerkwoorden aan zich bekeken en er werden sommige meer algemene informatie gepresenteerd. In het volgende hoofdstuk 3 werden enkele algemene eigenschappen van werkwoorden in betrekking tot de aparte groep van bewegingswerkwoorden voorgelegd. Het laatste deel van de scriptie, het hoofdstuk 4, werd op de analyse van sommige preposities gericht die met de bewegingswerkwoorden samenhangen.

Alle preposities werden altijd in het Nederlands en daarna in het Duits vermeld. Niet alle preposities werden op dezelfde manier behandeld omdat niet alle van hetzelfde belang zijn. Sommige van de voorzetsels werden in aparte gedeelten beschreven en sommige werden eerder in verband met een zekere bewegingsfase besproken. Enkele preposities werden alleen vermeld en niet nader bestudeerd.

In het hoofdstuk 4 werden volgende preposities geanalyseerd (alfabetisch gerangschikt): aan/an (zie 4.4), aan iets voorbij/an etwas vorbei (zie 4.5.3) waarbij deze prepositie op de eerste plaats lokale functie vervult en drukt een beweging uit die naast een object gebeurt dat als een punt waargenomen wordt. Andere onderzochte voorzetsels zijn beneden/unter (4.5.7), boven/über (zie 4.5.2). Bij deze preposities is de belangrijkste alweer de lokale functie waardoor het overstappen van een lijn aangeduid wordt. Naast de lokale functie is er ook de temporele functie aanwezig. De prepositie door/durch (zie 4.5.4) wordt door de lokale en temporele functie gekenmerkt waarbij de lokale staat op de eerste plaats. De volgende prepositie is in/in (zie 4.3). Het voorzetsel

langs/längs (zie 4.5.3) staat in tegenstelling tot het voorzetsel aan iets voorbij/an etwas vorbei waarbij hier het object waarnaast de beweging gebeurt als een lijn geïnterpreteerd wordt. Met/mit (zie 4.5.5) heeft een sterk polyfunctioneel karakter waardoor een reeks van zowel externe als ook interne omstandigheden uitgedrukt kunnen worden. Hierna worden nog volgende preposities geanalyseerd: naar/nach (zie 4.4), om/um (zie 4.5.6), om...heen/um...herum (zie 4.5.6), een prepositie die zoals andere de functie van lokale en temporele bepaling heeft. Voor de voorzetsels onder/unter (zie 4.5.7) en op/auf (zie 4.5.1) geldt bijna hetzelfde. Een bijzonderheid onder de onderzochte preposities is per/per (zie 4.5.5) die alleen in een bepaalde context kan voorkomen en kan het voorzetsel met/mit vervangen. Ten slotte was in de scriptie sprake over de volgende preposities die niet zo grondig geanalyseerd werden: tot/zu (zie 4.4), tot/bis zu (zie 4.4), uit/aus (zie 4.2), van/von (zie 4.2), vanuit/von...aus (zie 4.2).

Na het doorvoeren van de analyse van de enkele preposities kunnen volgende conclusies getrokken worden. De bewegingswerkwoorden zijn op een zekere manier door het subject, object en ook de prepositie zelf beïnvloed. Deze invloed wordt duidelijk toen de combinatiemogelijkheden ervan onderzocht werden. De semantiek speelt bij het kiezen van het werkwoord en het subject of het object een belangrijke rol. Maar hetzelfde geldt ook voor de prepositie. Het is gebleken dat sommige voorzetsels spelen verschillende rollen bij de interpretatie van de buitentalige werkelijkheid. De bewegingswerkwoorden vertonen ook een verband met de externe omstandigheden zoals het terrein waarop een beweging gebeurt.

Omdat elke taal alleen een beperkt aantal van preposities heeft, is het een natuurlijke toestand dat één prepositie meer functies uitvoert. Dit is een ander belangrijk kenmerk van de preposities – polyfunctionaliteit. Daaruit volgt dan ook een zekere dubbelzinnigheid. Om deze analyse duidelijk te maken werd er altijd met typische situaties rekening gehouden. In elk geval blijven drie hoofdaspecten problematisch: de buitentalige werkelijkheid, het waarnemen ervan door de spreker en het uitdrukken van de buitentalige werkelijkheid door middel van de taal door de spreker.

Ten slotte kan geconstateerd worden dat uit het analyseren van de bewegingswerkwoorden en ermee verbonden voorzetsels is gebleken dat zij in grote mate semantisch verbonden zijn met andere zinsdelen (zie boven). Het uitdrukken van beweging kan zeker ook als pragmatisch beschouwd worden, d.w.z. een belangrijke rol speelt erbij het doel van de handeling.

Samenvattend kan gezegd worden dat de problematiek van het uitdrukken van beweging heel ingewikkeld en complex is. Het hangt met een aantal andere gebieden van de taal samen en het is dus niet makkelijk om de belangrijkste feiten samentevatten. Wat anderzijds hopelijk gelukt is, is een basisoriëntatie op dit gebied aan te bieden. Deze scriptie kan ook als een soort springplank functioneren. Met behulp van deze scriptie kan in de toekomst de problematiek van bewegingswerkwoorden nog nader bestudeerd worden.

6 Resumés

6.1 Resumé in het Nederlands

Het doel van deze scriptie is een overzichtelijke inleiding tot de problematiek van de bewegingswerkwoorden en ermee verbonden voorzetsels de lezer aan te bieden. Het hier onderzochte thema wordt met behulp van een vergelijking van het Nederlands en het Duits duidelijk gemaakt. De problematiek van het uitdrukken van beweging in een taal is heel complex; deze scriptie tracht niet een diepgaande analyse van de vermelde problematiek te geven, maar biedt eerder een soort basisoriëntatiemiddel op dit gebied.

6.2 Resumé in het Engels

The goal of this thesis is to provide the reader with a general introduction on the field of movement expressing verbs and prepositions linked with them. This topic is here on the basis of comparison of the German and Dutch language described. The problem of expressing movement in a language is rather complex and this text tries to give merely a fundamental orientation in the field of movement verbs and prepositions connected to these verbs. Within the scope of this thesis stress will be laid on the semantic bonds between the constituents in a sentence.

6.3 Resumé in het Tsjechisch

Cílem této práce je nabídnout čtenáři přehledný úvod do problematiky pohybových sloves a s nimi spojených předložek. V této práci je pro ilustraci použito srovnání nizozemštiny a němčiny. Problematika vyjadřování pohybu je v každém jazyce velice komplexní a tato bakalářská práce se snaží nabídnout pouze základní orientaci na poli pohybových sloves a s nimi spojených předložek. V rámci analýzy zmíněné oblasti jazyka jsou zkoumány sémantické vazby mezi jednotlivými větnými členy.

7 Informatiebronnen

7.1 Bibliografie

- Booij, Geert E. (2002): *The Morphology of Dutch*. Oxford: University Press.
- Booij, Geert E. en A. van Santen (1998): *De morfologie van het Nederlands*. Amsterdam: Amsterdam University Press
- Čermák, František en Zdenka Hrnčířová (2000): *Nizozemsko-český slovník*. Woordenboek Nederlands-Tsjechisch. LEDA.
- de Haas, W. en M. Trommelen (1993): *Morfologisch Handboek van het Nederlands. Een overzicht van woordvorming*. 's-Gravenhage: SDU Uitgeverij.
- Duden. Band 4, *Die Grammatik: Unentbehrlich für richtiges Deutsch*. Mannheim; Leipzig; Wien: Dudenverlag 2005, 7., völlig neu erarbeitete und erweiterte Auflage
- Duyzentkunst, F. Balk-Smit (2000): *Grammatica van het Nederlands*. Den Haag: Sdu Uitgevers.
- Eisenberg, Peter (1997): *Grundriß der deutschen Grammatik*. 3. Aufl., Stuttgart: Metzler.
- Erben, Johannes (1965): *Deutsche Grammatik. Ein Abriss*. 8. unveränderte Auflage. Berlin: Akademie-Verlag.
- Fontein, A. M. en A. Pescher-ter Meer (2000): *Nederlandse grammatica voor anderstaligen*. Utrecht: NCB Uitg.
- Habel, Christopher (1999): *Drehsinn und Reorientierung. Modus und Richtung beim Bewegungsverb 'drehen'*. In G. Rickheit (ed.), *Richtung im Raum*. Opladen: Westdeutscher Verlag.

- Haeseryn, W. et al. (1984): *Algemene Nederlandse Spraakkunst*. Groningen: Wolters.

- Helbig, G. en J. Buscha (2001): *Deutsche Grammatik. Ein Handbuch für den Ausländerunterricht*. Berlin: Langenscheidt.

- Klooster, Wim (2001): *Grammatica van het hedendaags Nederlands. Een volledig overzicht*. Den Haag: Sdu Uitgevers.

- Máčelová-van den Broecke, Emmy en Dana Spěváková (2005): *Česko-nizozemský slovník. Woordenboek Tsjechisch-Nederlands*. LEDA.

- Steigerová, M. et al. (2004): *Německo-český. Česko-německý studijní slovník*. Olomouc: Nakladatelství Olomouc.

- van den Torn, M. C. (1992): *Nederlandse taalkunde*. Utrecht: Het Spectrum.

- Wahrig-Burfeind, R. (Hrsg.) (2002): *Wahrig. Kompaktwörterbuch der deutschen Sprache*. München: Wissen Media Verlag.

7.2 Internetadressen

- Tschander, Ladina B. (2003): *Bewegung und Bewegungsverben*.
URL: <http://bieson.ub.uni-bielefeld.de/volltexte/2003/388/html/tschander.pdf> [30. 3. 2010]

- *Algemene Nederlandse Spraakkunst: e-ANS*:
URL: <http://www.let.ru.nl/ans/e-ans/> [7.4.2010]

8 Anotace

Autor: Martin Konvička

Katedra: Katedra nederlandistiky, Fiozofická fakulta

Název česky: Použití předložek se slovesy pohybu v nizozemštině a němčině

Název nizozemsky: Het gebruik van voorzetsels met bewegingswerkwoorden in het Nederlands en in het Duits

Název anglicky: The usage of prepositions with verbs of movement in Dutch and in German

Jazyk práce: Nizozemština

Vedoucí: PhDr. Rudolf Uvíra CSc.

PhDr. Eva Brázdová Toufarová

Počet stran: 58

Počet příloh: 0

Počet stran příloh: 0

Počet titulů použité literatury: 17

Klíčová slova: Pohybová slovesa, předložky, nizozemština, němčina

Shrnutí: Tato práce má sloužit jako úvod do komplexní problematiky pohybových sloves a s nimi spojených předložek. V potaz je brána situace v nizozemštině a němčině. Účelem této práce je poskytnout čtenáři základní orientaci ve zmíněné problematice.